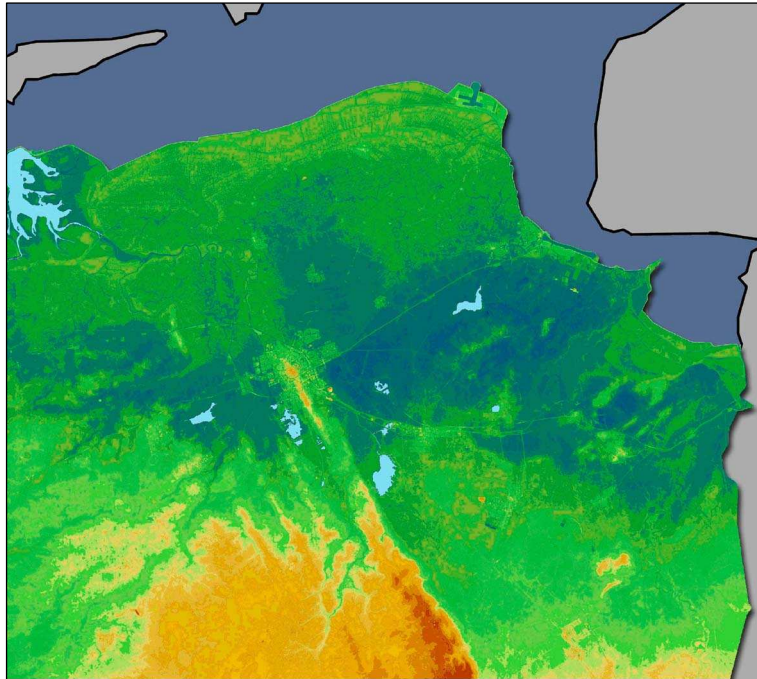

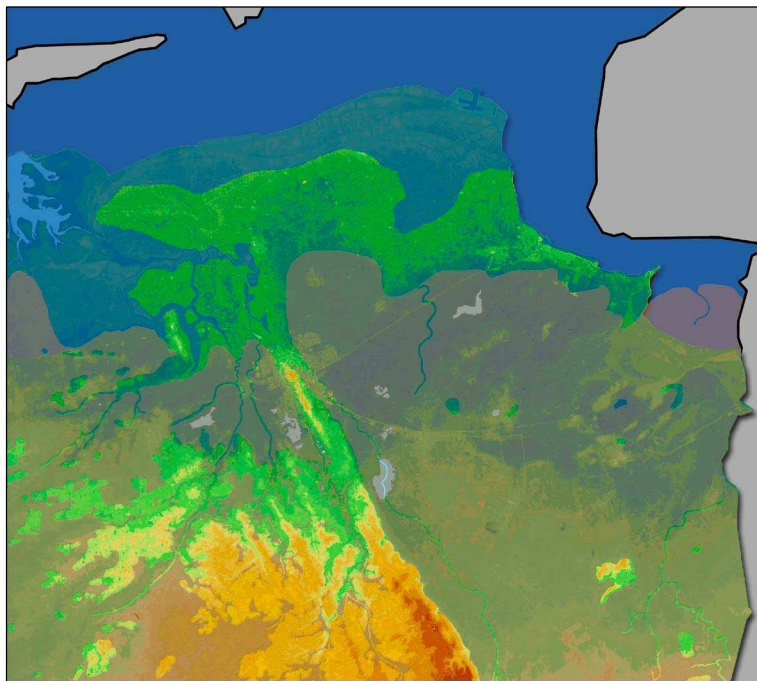
Groningen en het Drentse water

voordracht van Jan van den Broek voor de Historische Kring Ubbega, 7 december 2011

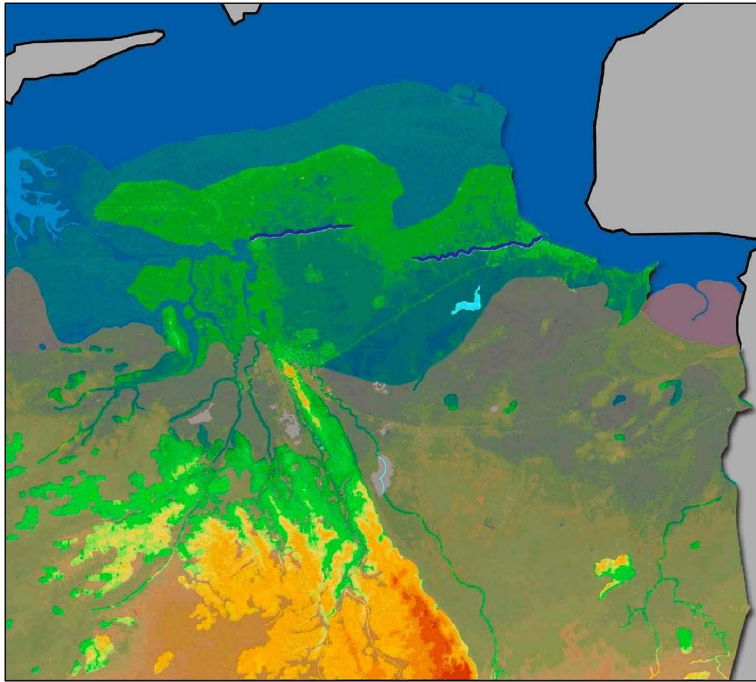
Het bodemreliëf in Noordoost-Nederland nu

De hoogtekartaat van Noordoost-Nederland laat zien dat het Drentse plateau naar het noorden afhelt, dat langs de waddenkust een hoger opgeslibde zone ligt en dat tussen Drenthe en de kuststrook lage landen liggen. Groningerland ligt aan het voeteneind van Drenthe.

Noordoost-Nederland in de Middeleeuwen

Een groot deel van het gebied is bedekt met een dikke laag veen.

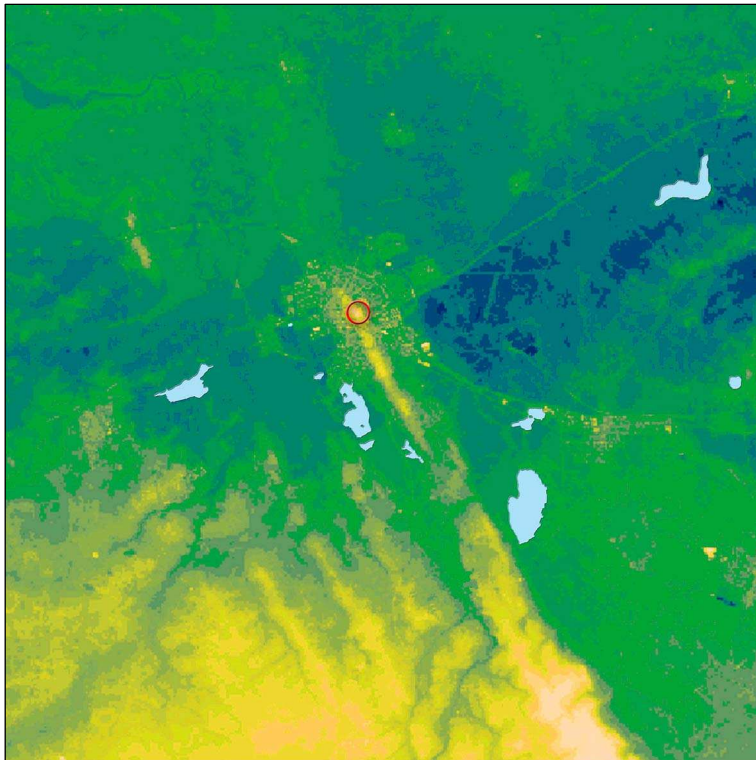

Delf en Deel: de oudste waterstaatkundige werken in Noordoost-Nederland

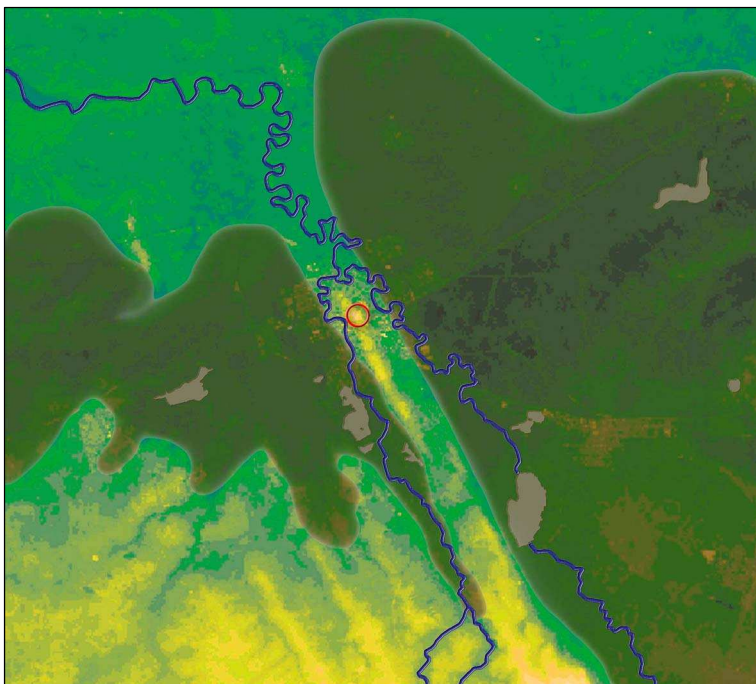
Monding van het Vismaar in de Delf

In Groningerland dateren de oudste schriftelijke berichten over dijken uit het einde van de 12e eeuw (dijk langs de Delf). De kroniek van Wittewierum vermeldt de zijl in het Vismaar bij Garrelsweer. De dijk ten zuiden van de Delf moet ouder zijn dan 1192.

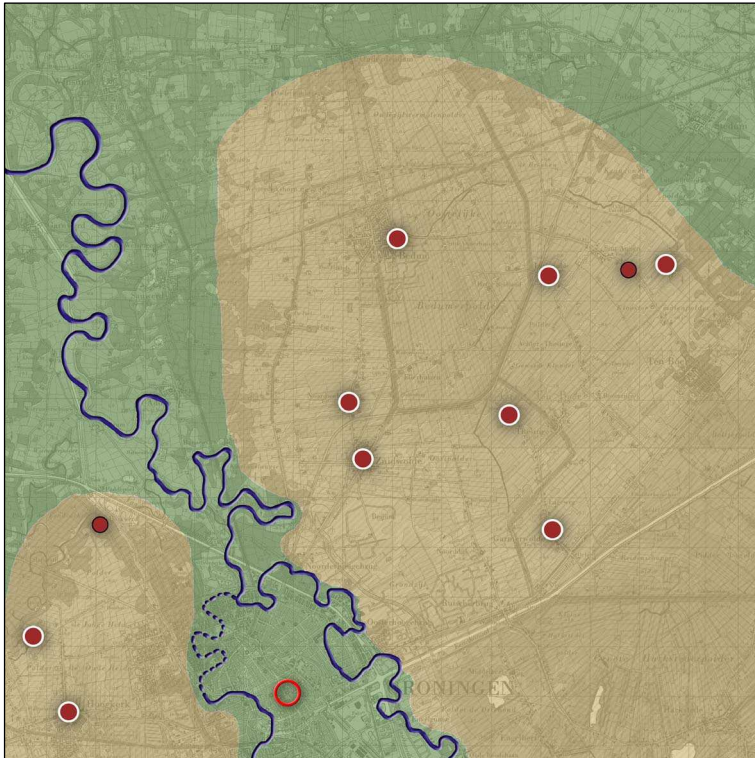
Centraal Groningen en Noord-Drenthe

Bij de aanpak van de waterproblematiek is het relief natuurlijk van groot belang. We zagen dat relief zojuist al. Nu concentreren we op een wat kleiner gebied. Groningen ligt – zoals de 16^e eeuwse kroniekschrijver Johan Rengers van Ten Post het zei – op ‘een stert van Drentlant’. Het plaatje geeft de huidige situatie weer. Maar dat relief is niet overal stabiel. De pleistocene hoogten liggen natuurlijk vast, daar loopt het water gewoon van af. Maar met het veen is het anders. Dat houdt water vast. Zodra het in exploitatie wordt genomen, zakt de bodem. Daar waar de zee toegang heeft, wordt weer slib afgezet, zodat het niveau weer stijgt. Dit verschijnsel maakt de waterbeheersing nog gecompliceerder dan ze van nature al is.

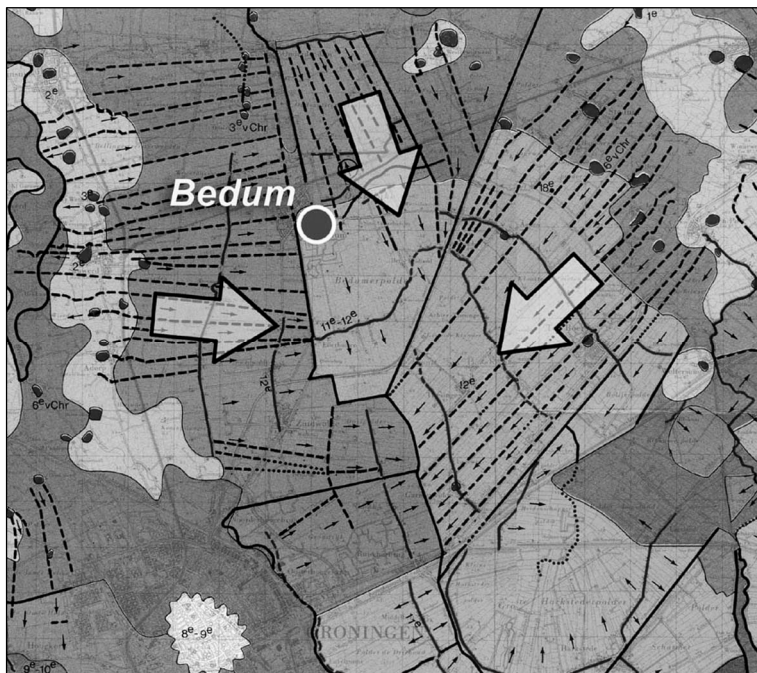
Veen ter weerszijden van de Hondsrug

De stad Groningen en het hoge deel van het Gorecht ('Go') liggen op de hoogte van de Hondsrug. Ter weerszijden daarvan heeft veen gelegen en stromen riviertjes naar het noorden. Het veen is in de 10e eeuw ontgonnen.

Veen waar nu laagland is

We concentreren ons op het gebied ten noordoosten van de stad: het Centrale Woldland. Hier herinneren verschillende plaatsnamen aan het verdwenen veen: Zuidwolde, Noordwolde, Lutjewolde, Emmerwolde (Hemerterwolde), Garmerwolde, Steerwolde (aan de Lageweg bij het jongere Thesinge), Bederawalda. Het 'Roggenvoorwerk' (bij Sint Annen) wijst op het de roggeteelt op het veen. De naam Dorkwerd (Monomawalde) zou iets met 'darg' te maken kunnen hebben.

De ontginning van het Centrale Woldgebied.

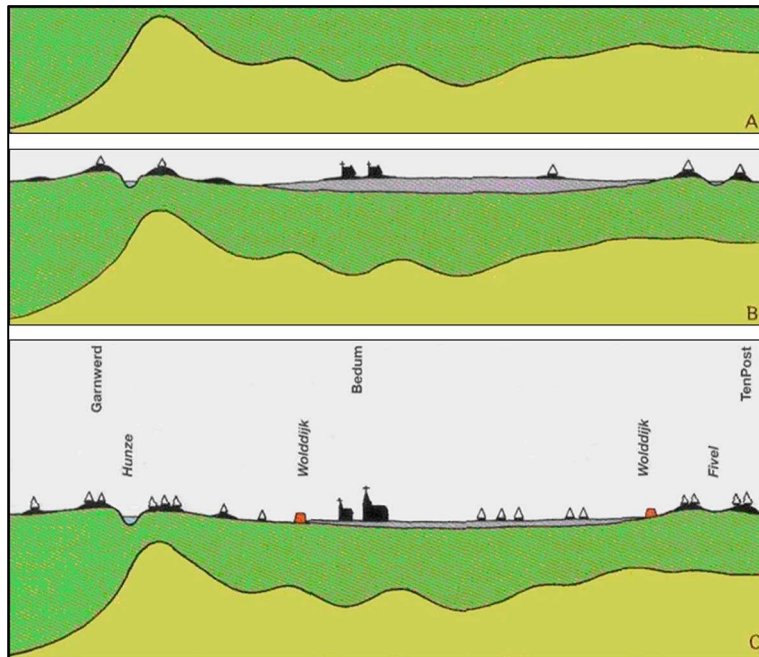
Buiten het Centrale Woldland, ten noorden van de Deel, liggen nog Rodewolt en Stitswerderwolde.

Van verschillende kanten werd het Centrale Woldgebied ten noorden van Groningen aangepakt.

De ontginners kwamen vanaf de terpenrij van Ubbega in het westen, vanaf een ontginningsas tussen Onderdendam en Fraamklap (langs de Deel) en vanaf de wierden aan de oevers van de Fivel in het oosten.

In het gebied zijn verschillende 'ontginningsassen' te herkennen.

Een soortgelijk procédé werd ook gevolgd in Duurswold.

Drie fasen van het landgebruik en de bewoning volgens Piet Kooi.

Doorsnede door het Centrale Woldland langs de lijn Garnwerd-Ten Post.

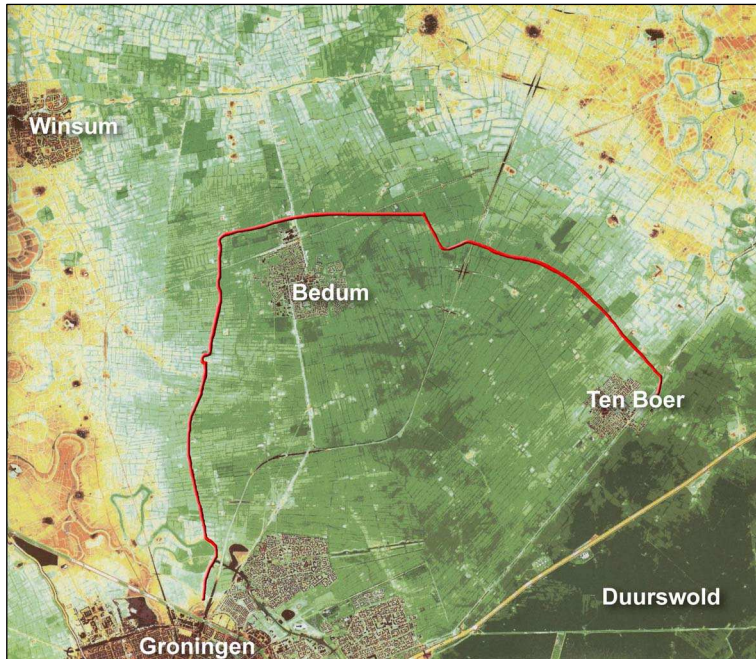
A: Kleiafzettingen op de vaste bodem

B: De klei klinkt in en de bodem daalt; in de laagte groeit veen. Langs de waterlopen bevinden zich oeverwallen met daarop wierden. Het veen wordt ontgonnen en raakt bewoond. Daardoor zakt de bodem en moeten de bewoners dijken aanleggen.

C: Het water van de aangrenzende hogere gronden stroomt toe. Om dat te verhinderen wordt de Wolddijk aangelegd.

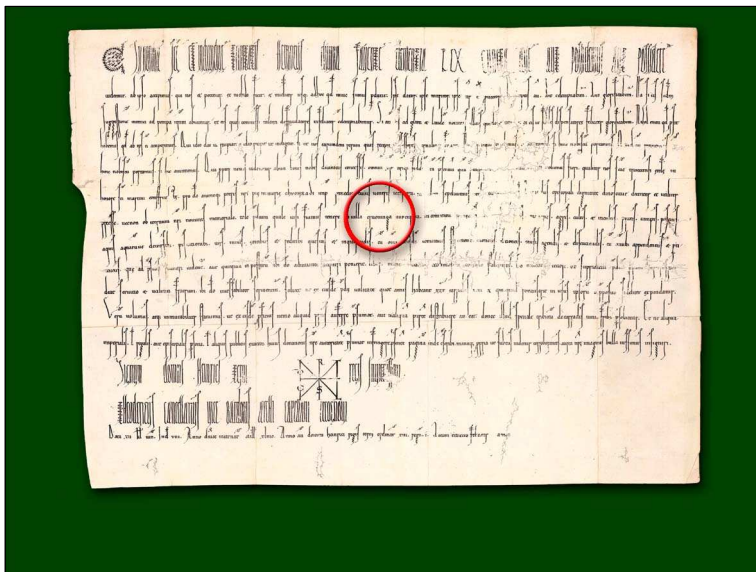
Door de bodemdaling is de aanleg nodig van ringdijken, rivierdijken en zuidwendingen. Het gevolg daarvan is dat de lozing van overtollig water binnenwater alleen bij eb kan plaatsvinden en met behulp van zijlen die bij hoog buitenwater dicht gaan.

Rond 1200 beschermden de gebruikers van de lage landerijen in het Centrale Woldland (de Woldmannen of 'Woltsaten') zich tegen het water vanuit de omringende hogere landen door een ringdijk aan te leggen: de Wolddijk. Zijn functie is vergelijkbaar met die van de Borg tussen Drenterwolde en het tot Fivelgo behorende Duurswold.

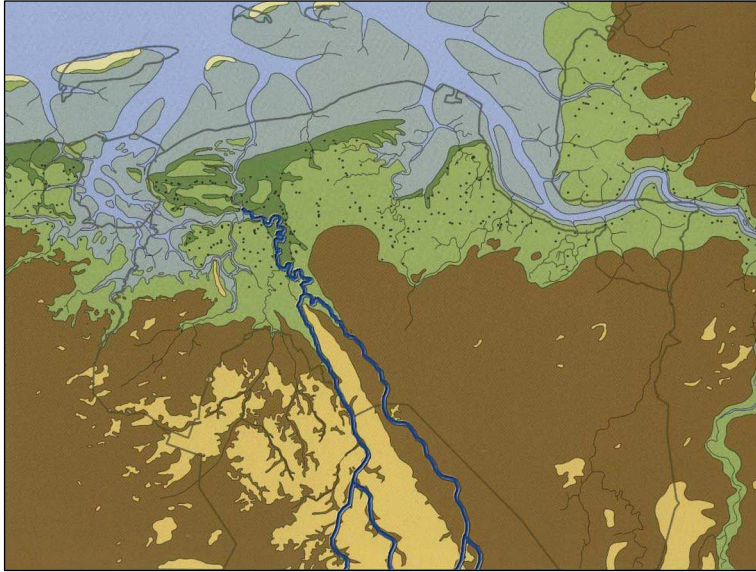
Het Centrale Woldland met Wolddijk

Het weren van vreemd water was één ding, maar het lozen van het eigen water was ook geen simpele opgave, in het bijzonder wanneer de bodem nog altijd aan daling onderhevig was en hoog water vanuit zee en vanuit Drenthe de afstroming van het eigen water hinderde. Pas in de 15e eeuw horen we van poldermolens in Groningerland. Vóór die tijd was afwatering alleen mogelijk door gebruik te maken van natuurlijk verval.

Schenking van 1040

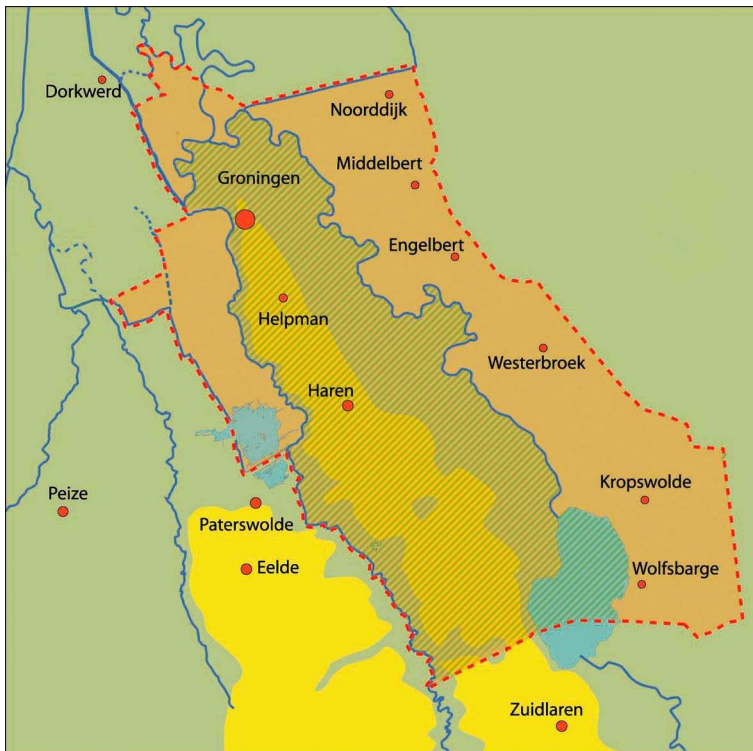
In 1040 komen een landgoed in de *villa* Groningen en het Gorecht (het noordelijke puntje van Drenthe) aan de kerk van Utrecht. Met het landgoed worden ook de grafelijke rechten over het noordelijke deel van Drenthe aan de bisschop geschonken.

Noordoost Nederland met rivieren:
een staart van Drentland

Het bij Groningen horende gebied (het markeland) ligt tussen de Drentse A en de Hunze.
Daarbuiten bevinden zich de Friese landschappen.

Is er verband tussen de schenking van Groningen en de ontwikkeling van de woeste grond in de nabijheid?

Het Gorecht

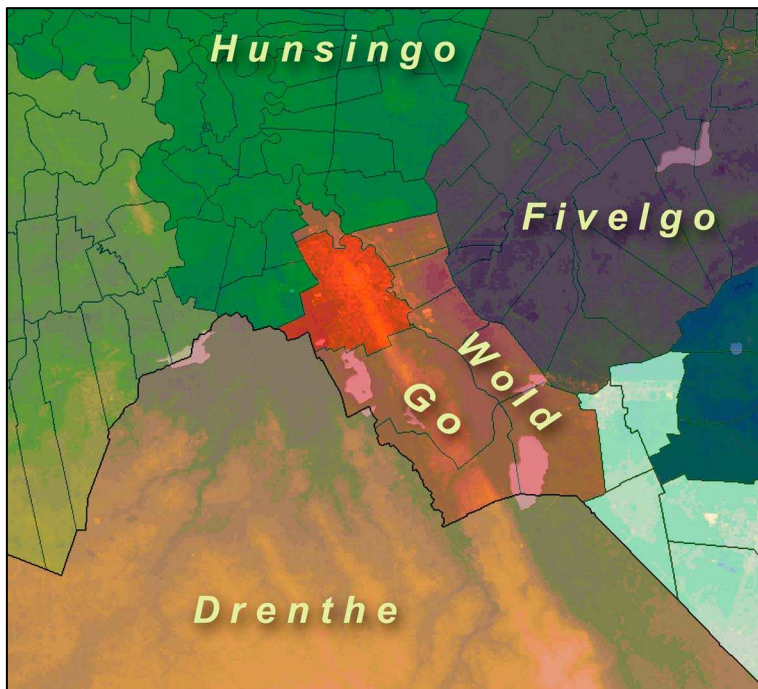
De kern van het Gorecht lag tussen A en Hunze. Later blijkt het gebied veel groter te zijn: het strekt zich dan uit buiten de natuurlijke grenzen. Dit is het gevolg van de kolonisatie van de voorheen onbewoonde gebied ten oosten van de Hunze en ten westen van de A. Ook ten westen van de Hondsrug lag een uitgestrekt veengebied. Het Friescheveen, Paterswoldsemeer en de Onlandsedijk herinneren daaraan. Maar het strekte zich nog veel verder naar het westen en noorden uit.

Onland ten westen van de Hondsrug

Tegenwoordig vindt herstel plaats van het ‘onland’ tussen het Peizerdiep en Midwolde (‘Waterberging Matsloot’).

Of het landschap er in de 10e eeuw ook zo uitgezien heeft weet ik niet. Misschien was het minder kaal.

Een politieke lappendeken

Er zijn vier factoren die in de middeleeuwen de complexiteit van de waterbeheersing in de omgeving van Groningen hebben bepaald.

De eerste is van fysische aard:

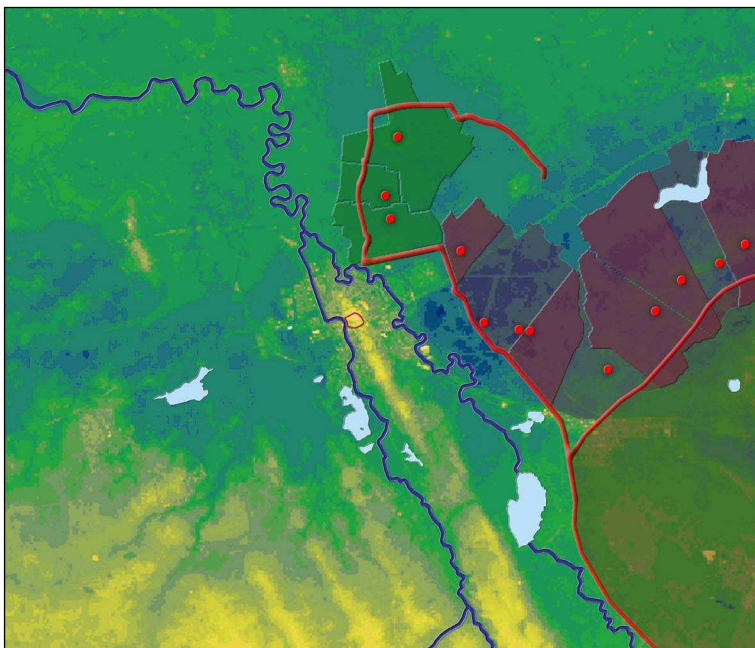
1. Nabijheid van de zee. Tot in de buurt van de stad is het twee maal per etmaal vloed. Daardoor is een constante lozing van overtollig water niet mogelijk.

Twee antropogene factoren:

2. Door de ontginning van het veen daalt de bodem. Wanneer het ontgonnen gebied lager komt te liggen dan zijn omgeving kan het zijn water niet meer kwijt. Het veen is in de loop van de middeleeuwen grotendeels verdwenen als gevolg van ontwatering en exploitatie. Er is nog wel laagveen in de kerspelen van Drenterwolde (Westerbroek).
3. Veenexploitatie in bovenstrooms gelegen gebieden zorgt voor extra-debiet. We hebben gezien hoeveel veen er lag.

Tenslotte een factor van politiek-bestuurlijke aard:

4. De betreffende gebieden vallen niet onder een gemeenschappelijke overheid. Maatregelen kunnen daardoor niet worden opgelegd, maar moeten door onderling overleg worden getroffen.

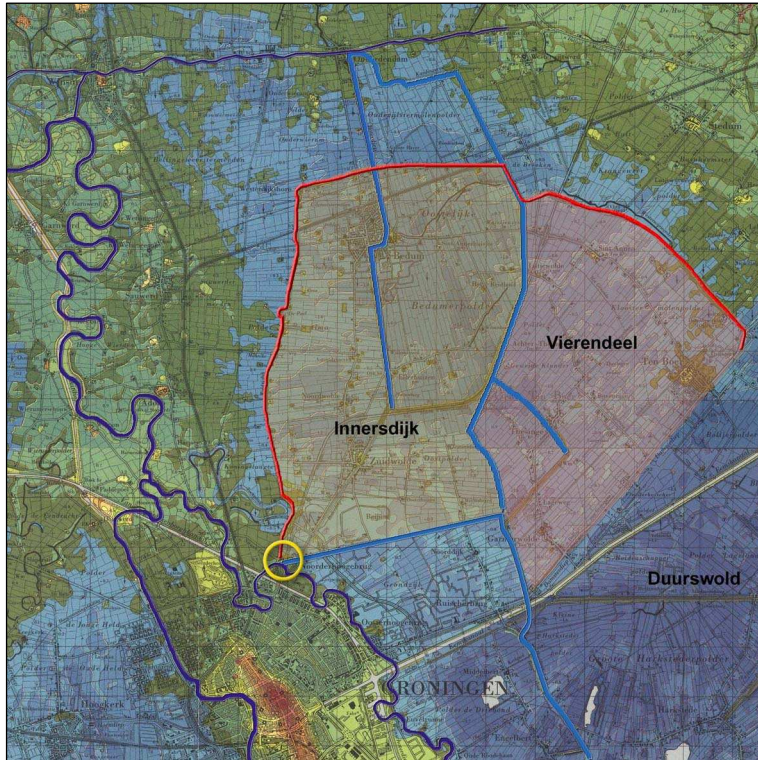
De Acht Zijlvesten

Acht kerspelen in Hunsingo en Fivelgo (Bedum, Noordwolde, Zuidwolde, Garmerwolde, Scharmer, Slochteren, Schildwolde en Siddeburen) hebben zich aaneengesloten om hun gebied tegen het Drentse water en het water uit het onontgonnen hoogveen te verdedigen. In 1301 worden deze Acht Zijlvesten voor het eerst genoemd. Dat sluit niet uit dat het samenwerkingsverband ouder kan zijn. Mogelijk hangt het ontstaan ervan samen met de aanleg van de Borg en de Veendijk.

Er zijn twee bijzonderheden:

In latere tijd vormen de kerspelgebieden geen aaneensluitend geheel. De ontbrekende kerspelen zijn Hellum, Kolham, Grote Harkstede en Kleine Harkstede. Waarschijnlijk bestonden deze kerspelen ten tijde van het ontstaan van het samenwerkingsverband nog niet. De parochie Hellum dateert van 1295, die van Kolham bestond zeker in 1291, de beide Harksteden worden in een 15e eeuwse register voor het eerst genoemd. Heidenschap is vermoedelijk afgescheiden van Garmerwolde. Het gebied was vrijwel geheel eigendom van het St. Geertruidsgasthuis.

Daarnaast merken we op dat het hier gaat om een samenwerkingsverband van kerspelen die tot *verschillende* landschappen behoren. Bedum, Noord- en Zuidwolde behoren bij Hunsingo, Garmerwolde, Scharmer, Slochteren, Schildwolde en Siddeburen maken deel uit van Fivelgo.

Het Woldland rond 1300

Innersdijk (Hunsingo) en Vierendeel (Fivelgo) wateren naar het noorden af (Boterdiep, Geweide en Kardingermaar, Winsumerdiep). Dit is de latere situatie. Het noordelijke deel van Innersdijk heeft altijd naar het noorden afgewaterd, maar het zuidelijke niet. Duurswold ligt nog lager dan het Centrale Woldland.

Een oorkonde uit 1321 en 1322

Bij de voorbereiding van *Groningen, een stad apart* stuitte ik op een oorkonde uit de jaren 1321-1322, die de onderzoekers al lang voor raadsels stelt. Dat was een hernieuwde kennismaking: ik was het stuk eerder tegengekomen bij de inventarisatie van het Groninger stadsarchief.

Het gaat om twee teksten die opgenomen zijn in één oorkonde.

De 'kopnoten' in het Oorkondenboek van Groningen en Drenthe (OGD) luiden als volgt:

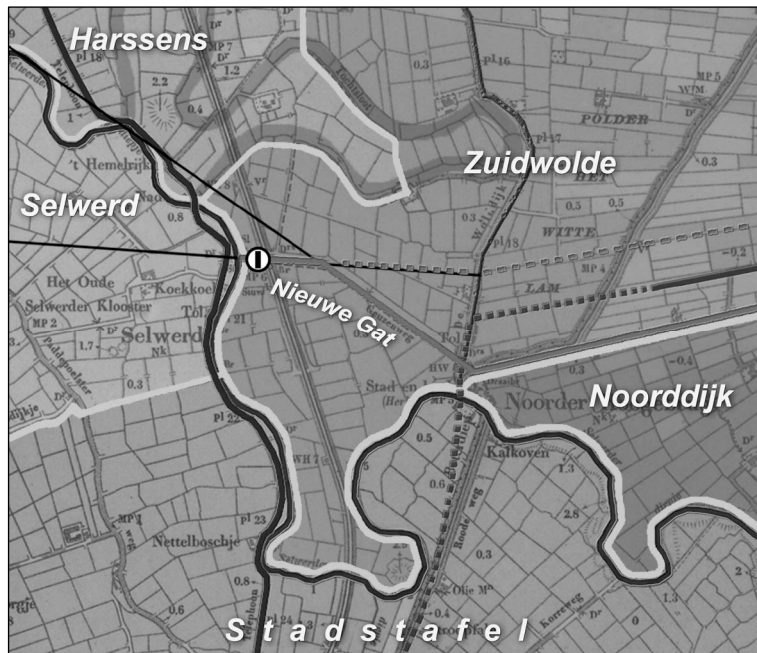
OGD I 272: 'De overheden der landschappen Hunsingo en Fivelgoo en der stad Groningen sluiten eene overeenkomst over een sluis in de Hunse'.

OGD I 273: 'Egbert en Egbert, prefecten van Groningen, en de schout Otto Buning bekrachtigen eene overeenkomst van de landschappen Hunsingo en Fivelgoo en de stad Groningen met het Goorecht over een sluis in de Hunse.'

Beijumer Zuidwending: twee parallelle sloten

De sloten ter weerszijden van de Beijumer Zuidwending voeren het water af van Zuidwolde en Noorddijk. Ze concurreren elkaar. Wanneer het water in Noorddijk (en de Hunze) hoog staat, kan Innersdijk niet lozen.

Het Nieuwe Gat bij Noorderhoogbrug

De tekst van 1321-1322 gaat over de oplossing van dat probleem.

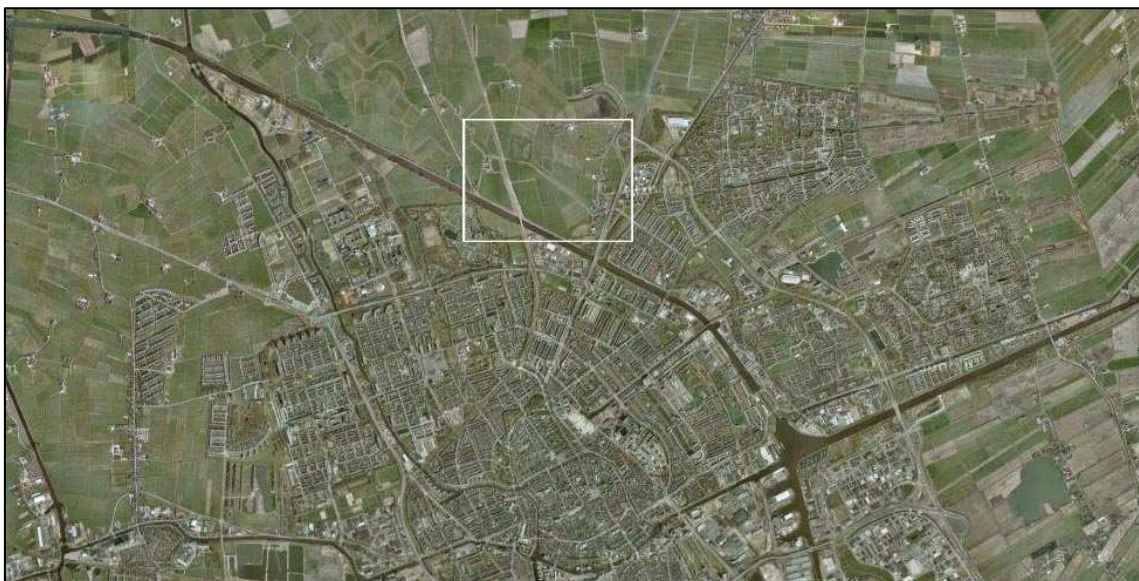
Volgens de gemaakte afspraken moest er een nieuwe *aqueductus* gelegd worden ten zuiden van 'de Weg van de brug van de H. Walfridus en niet verder naar het noorden'.

De constructie van het Nieuwe Gat

‘De weg van de brug van de H. Walfridus’ hoeft niet de weg te zijn die later Sint Walfridusweg wordt genoemd (de huidige Bedumerweg).

Als de weg heeft gelopen volgens de stippellijn is er een oplossing. Deze is hier ingetekend. Men had het Innersdijkster water ook ten noorden van de weg van H. Walfridus kunnen afleiden. In dat geval had men zich eenvoudig op de kerk van Dorkwerd kunnen richten. Omdat de zijltocht ten zuiden van de Weg van de H. Walfridus gegraven moest worden, was een ingewikkelder constructie noodzakelijk.

Het Nieuwe Gat bij Noorderhoogebrug

Het westelijke deel van de watergang groef men volgens een op Dorkwerd geraaide lijn, voor het oostelijke stuk hield men de kerk van Wierum aan.

Nog altijd is het Nieuwe Gat een opvallend element op de kaart. Eerst dacht ik – zoals iedereen – dat deze ‘hockeystick’ was gegraven ter afsnijding van de grote Hunzebocht om de Borgham. Maar er is geen enkele reden om aan te nemen dat die bocht in het begin van de 14e eeuw een probleem vormde. Bovendien wijst de situatie ter plaatse in een andere richting.

Het Nieuwe Gat tussen Koekoek en Noorderhoogebrug

De knik in het Nieuwe Gat met het oostelijke, op Wierum geraaide stuk van het Nieuwe Gat.

Het westelijke, op Dorkwerd geraaide deel van het Nieuwe Gat

Het Nieuwe Gat heeft slechts kort gefunctioneerd: er zijn zijlen gebouwd (of pogingen daartoe ondernomen) bij Schilligeham (1323), Wierum (1360), het Dwarsdiep (1365).

De Geuzenweg loopt over de dijk die ten noorden van het Nieuwe Gat is gelegd.

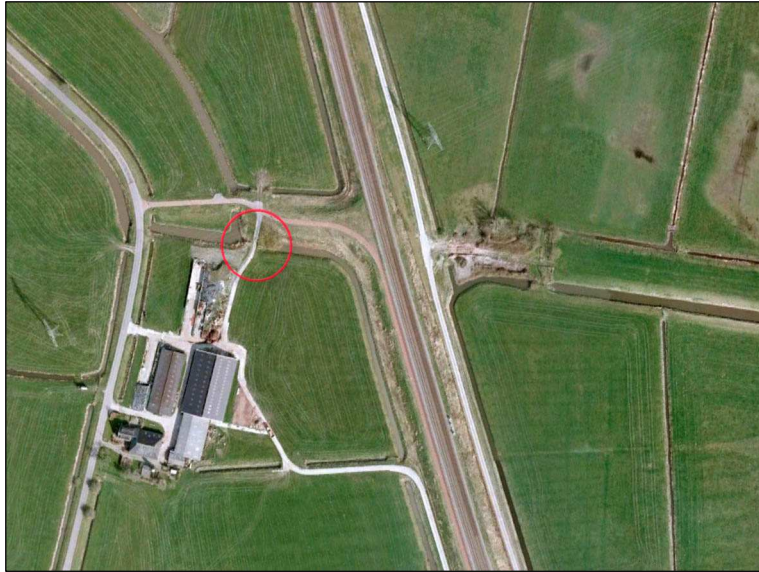
Aan de noordzijde van het nieuwe zijldiep (het 'Nieuwe Gat') werd in 1321-1322 een dijk gelegd die de landerijen van de Koningslaagte moest beschermen. Deze dijk is in het landschap nog altijd herkenbaar als een langgerekte rug. Op foto's is deze rug niet zo goed te zien. Daarvoor moet je de juiste omstandigheden en lichtval treffen. De hoogtekartaart is veel duidelijker.

Het Nieuwe Gat op Google Earth en de AHN-viewer

De dijk wordt Geuzenweg genoemd. Deze naam heeft niets te maken met de aanleg of oorspronkelijke betekenis van deze dijk of weg. Hij stamt uit de tijd dat de 'Geuzen' of staatsgezinden gebruik maakten van deze toen al twee en een halve eeuw bestaande weg. Na zijn overwinning bij Heiligerlee (23 mei 1568) wilde graaf Lodewijk van Nassau zich meester maken van de stad Groningen. In die tijd diende de weg als verbindingroute tussen zijn bases in Selwerd, Noorderhoogebrug en Euvelgunne. Ook in de jaren 1579-1581 hebben de Geuzen enkele maanden lang Groningen belaagd. Ook toen hebben ze deze route gebruikt, omdat ze hier buiten het bereik van het Groninger vestinggeschut waren.

Op de plek van de zijlen ligt nu een duiker onder de toegangsweg tot het erf van boerderij Koekoek (Nieuwe Nadorst). Ten noorden ervan loopt het fietspad dat vanaf de Walfridusbrug naar de Oude Adorperweg leidt.

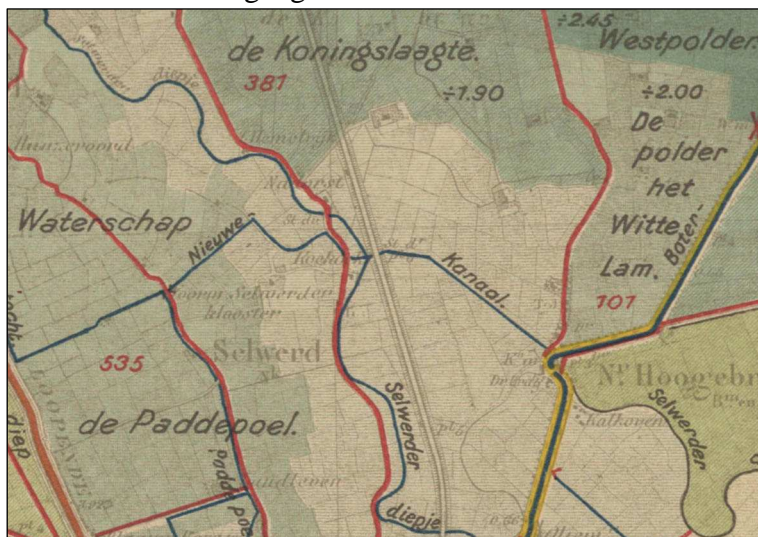

Het westelijke uiteinde van het Nieuwe Gat

De plaats van de zijl van 1321-1322

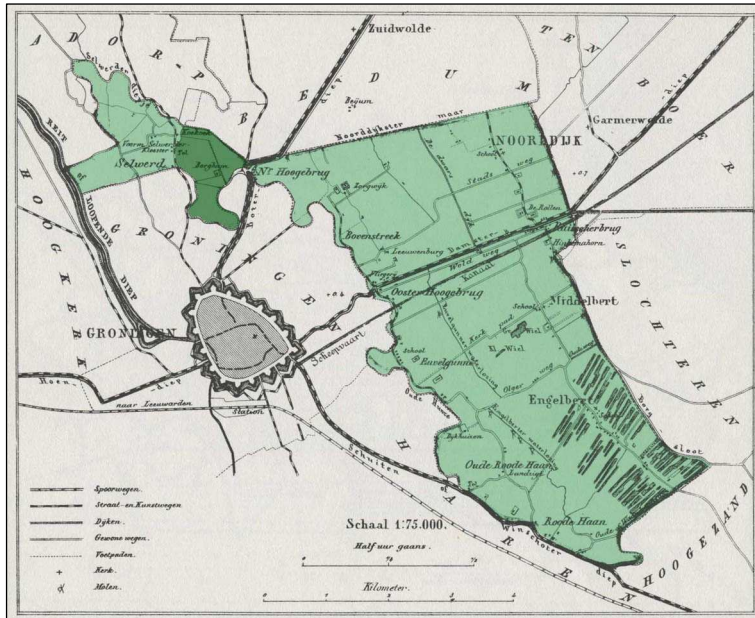
Het Nieuwe Gat heeft slechts enkele decennia gediend voor de afvoer van water uit Innersdijk. Vanaf 1408 watert Noorddijk via Beijum noordwaarts af richting Winsumerdiep. Dat betekent dat destijds reeds heel zuidelijk Innersdijk daarheen loosde en dus niet meer aangewezen was op het Nieuwe Gat. Later maakt het Nieuwe Gat deel uit van een ander netwerk van watergangen.

Het Nieuwe Gat als onderdeel van het Nieuwe Kanaal (1910)

Het vorige plaatje is een uitsnede uit kaart 6 bij Geertsema's overzichtswerk over de Groninger waterschappen.

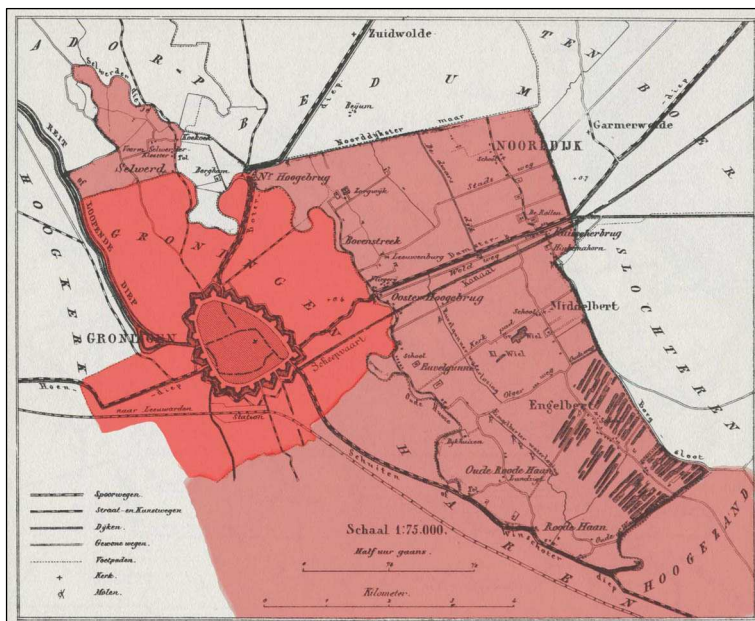
Het 'Nieuwe kanaal' liep tussen de Paddepoelsterweg en het Boterdiep. Aan de westzijde sloot het aan bij de Wierumertocht die langs de Reitdiepsdijk noordwaarts liep en bij Wierum in het Reitdiep uitmondde.

De Borgham onderdeel van de gemeente Noorddijk

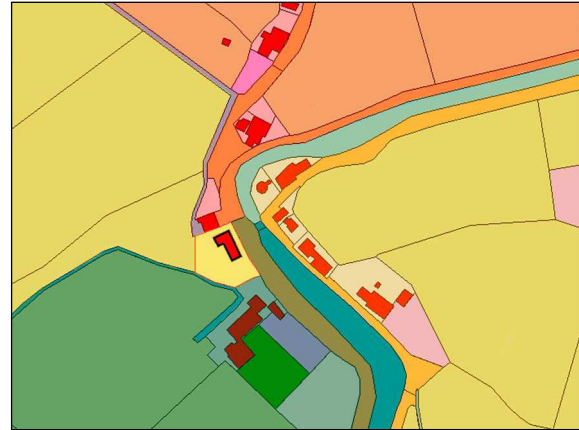
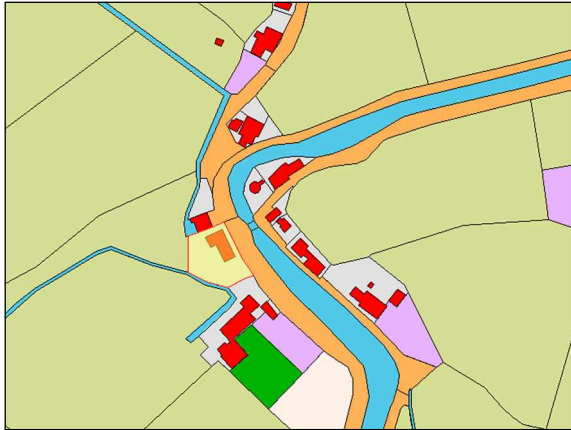
Zoals gezegd heb ik eerder gedacht dat het Nieuwe Gat gegraven is ter afsnijding van de grote Hunzekronkel rond de Borgham. Het Nieuwe Gat snijdt inderdaad wel wat af, maar niet de rivier. Het isoleert de Borgham van de rest van het kerspel Zuidwolde.

Sinds het jaar 1811 maakt dit gebied deel uit van de gemeente Noorddijk. Het vormt dan de schakel tussen Selwerd en het noordelijk deel van Drenterwolde.

De oude situatie: stadstafel en prefectuur

Nadat de Borgham onderdeel was geworden van de gemeente Noorddijk, vormde de herberg Stad en Land met het bijbehorende erf in Noorderhoogebrug de verbinding tussen het westelijke en het oostelijke deel van de gemeente.

Noorderhoogebrug op HisGIS. Rood: Bedum, groen: Groningen, geel: Noorderdijk

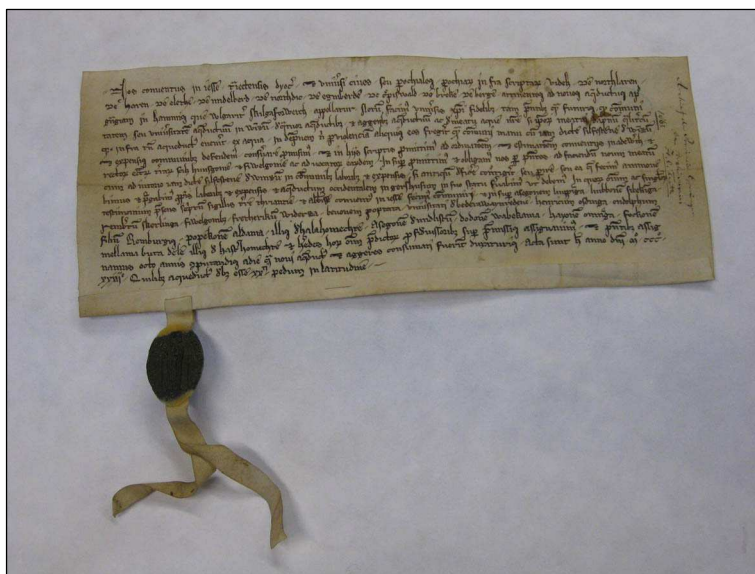
Herberg, brug, en molen te Noorderhoogebrug op een tekening van Bulthuis (1773)

Voormalige herberg Stad en Lande te Noorderhoogebrug

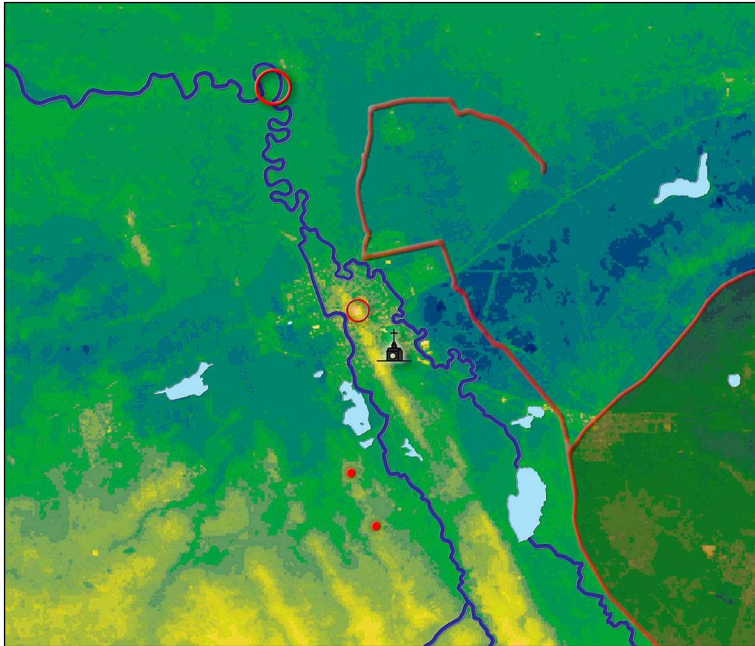
Veel meer details over het tot stand komen van het Nieuwe Gat en de gevolgen ervan vindt men in mijn boek *Een kronkelend verhaal. Nieuw licht op de oude Hunze*. Een misverstand omtrent de oorkonde van 1321-1322 was voor mij aanleiding om opnieuw naar oude

waterstaatsakten te kijken met het – ook voor mijzelf onverwachte gevolg – dat uiteindelijk dit boek voor de dag kwam.

Een van de twee akten uit 1323 waarin melding gemaakt wordt van nieuwe sluzen bij Schilligeham

Kort nadat het Nieuwe Gat werd gegraven, werden opnieuw plannen gemaakt voor de verbetering van de afwatering. In 1323 verklaarden het convent van Essen en de kerspellieden en parochianen van Noordlaren, Haren, Eelde, Middelbert, Noorddijk, Engelbert, Kropswolde, Westerbroek en Wolfsbarge, die zich belanghebbenden bij een nieuwe waterloop bij het voorwerk te Schilligeham noemden, dat zij met hulp van het zijlvest van Winsum een nieuwe waterloop zouden maken als de oude in verval mocht raken of anders de door hen gebouwde nieuwe zijlen af te breken. Ze beloofden ook de westelijke zijl in Garsthuizen naar behoren te zullen onderhouden.

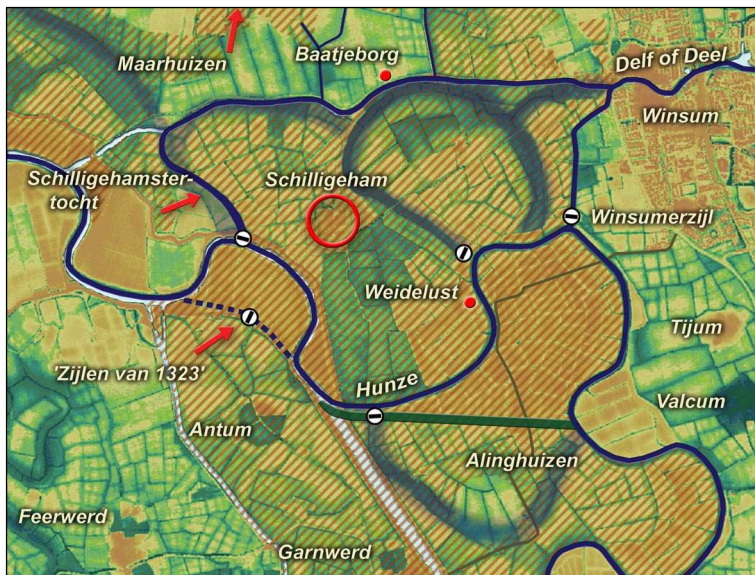

Een (te) ambitieus project

De beschrijvingen van de archiefstukken luiden als volgt:

GrA T0172-156: Akte van verklaring door het klooster Essen, de kerspellieden en parochianen van Noordlaren, Haren, Eelde, Middelbert, Noorddijk, Engelbert, Kropswolde, Westerbroek en Wolfsbarge over de aanleg en het onderhoud van waterlopen bij Schilligeham. Met afschrift, 1323.

GrA T0172-156, regest 22: Het convent van Jesse en de kerspellieden en parochianen van Northlaren, Haren, Elethe, Middelberd, Northdic, Egniberde, Crepiswald, Broke en Berge, belanghebbenden bij een nieuwe waterloop bij het voorwerk, gelegen in Hammis en geheten Skilgaforwerck, beloven met behulp van het zijlvest van Winzum een nieuwe waterloop te zullen maken als de oude in verval is geraakt, en tevens de westelijke waterloop in Gershusum in behoorlijke toestand te zullen houden.

De omgeving van Schilligeham en de 'zijlen van 1323'. Het landbezit van Aduard is gearceerd.

Ten westen van Schilligeham – achter de huidige boerderij Hunzebocht en ruim 500 meter ten noorden van de wierde Antum – bevindt zich mogelijk de plaats waar men in 1323 sluizen heeft willen bouwen.

De uitmonding van de Schilligehamstertocht ligt 'beneden het terrein van de zijl'. Aanleg van zeesluizen op deze plaats zou inderdaad gevaar kunnen opleveren voor het functioneren van die watergang.

Ik denk dat de door Geertsema 'Schilligehamstertocht' genoemde watergang in de middeleeuwen veel belangrijker is geweest dan uit de literatuur blijkt. Daarin wordt met geen woord over het bestaan ervan gerept. Dat hij er geweest moet zijn blijkt uit de verkaveling van het omringende land en uit het feit dat hij een kerspeligrens is.

Een bescheidener alternatief

Voor zover bekend is van het sluizenproject bij Schilligeham weinig of niets terecht gekomen. Siemens' verhaal dat de sluizen in 1361 zouden zijn weggespoeld mist elke grond.

Het heeft echter niet lang geduurd alvorens een nieuw plan werd gemaakt voor het bouwen van zeeverende sluizen. Er zijn afspraken gemaakt en er is ook een akte opgesteld, maar die is niet bewaard gebleven. We weten daardoor niet wanneer dat precies is gebeurd en welke partijen erbij betrokken waren.

Waarschijnlijk is het nieuwe plan omstreeks 1328 ontwikkeld en zijn opnieuw het klooster Essen, Go en Wold en enkele Drentse kerspelen de initiatiefnemers geweest. Waarschijnlijk heeft men zich gerealiseerd dat het beter is om een zeeverende sluis 'hogerop' te bouwen, waar het geweld van de vloed zijn grootste kracht heeft verloren. Men koos daarom voor een plek tussen Harssens en de Mude, dat wil zeggen: op Hunsingoër grondgebied ten noorden van de prefectuur.

De keuze voor deze plek duidt erop dat men door het bouwen van één kunstwerk het afstromen van zowel de Drentse A als de Hunze heeft willen regelen en dat men rekende op medewerking van het landschap Hunsingo.

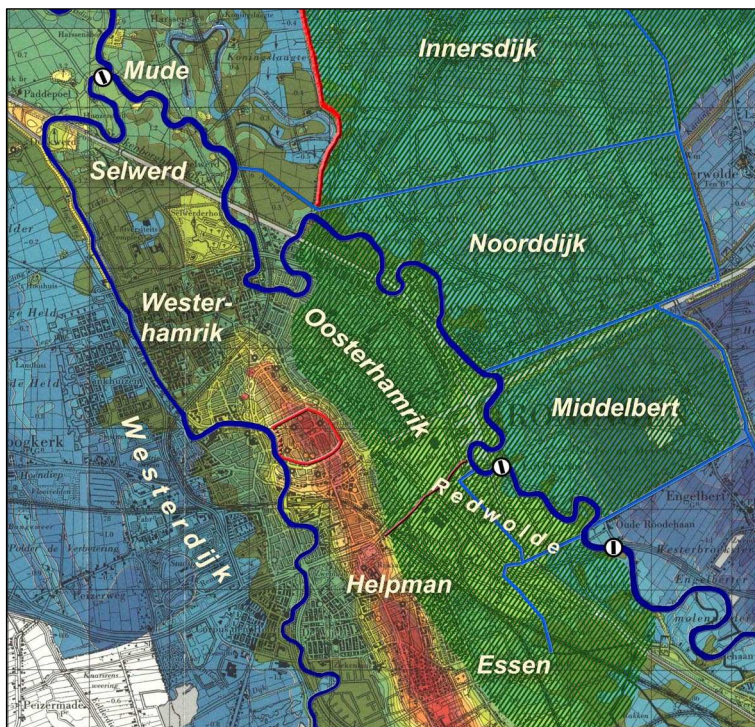
Er moet een kink in de kabel gekomen zijn, want dit plan is niet verwezenlijkt. Enkele jaren later lukte het toch een alternatief te vinden. Het bestond uit een regeling voor het gebruik en beheer van nieuwe of reeds bestaande zijlen in de A bij de Mude in Paddepoel en in de Hunze in Redwolde ten zuidoosten van Groningen.

Een overeenkomst over zijlen in Redwolde en Paddepoel (1332)

Blijkens het woord 'Crepeswolt' op de achterkant van het afgebeelde stuk heeft dit exemplaar tot het archief van het Gorecht behoord. Andere exemplaren van dit stuk zijn niet bewaard gebleven.

GrA T2100-66.1 (OGD I 330): Akte waarbij de zijlvesten van het Ooster- en Westerstadshamrik, Noorddijk, Middelbert, Engelbert, Westerbroek, Kropswolde, Wolfsbergen, Everswolde, Midlaren, Noordlaren, Onnen, Haren, Essen en Helpman verklaren een overeenkomst te hebben getroffen over het beheer en het gebruik van de zijlen bij de Muthen en in Redwolde bij Groenenberg, 21 januari 1332. Met de zegels van Hunsingo, Fivelgo, Drenthe, prefect Bertold van Gronebeke, de Raad van Groningen en de abdis van Essen.

De zijlen van 1332

De samenhang tussen de systemen van A en Hunze moet nu buiten beschouwing blijven. Partners in de overeenkomst van 1332 zijn de stadshamrikken en de dorpen van Go en Wold en Everswolde (Aduard). De sluis bij Mude sluit de A (het Westerdiep) af. Het ophouden van het water van de A moet Drenterwolde en Go ruimte geven. Anderzijds blijft de vloed tot de Paddepoel en Redwolde komen en verhindert dus tweemaal per dag dat water van boven kan worden geloosd. De sluisen in Redwolde kunnen het door de Hunze aangevoerde bovenwater tijdelijk vasthouden. De bediening van de sluisen hangt met elkaar samen en vereist goede coördinatie.

De plaats van de zijl bij de Mude in de Paddepoel en wat ervan overbleef. De mude ligt op kloosterland, dat in de 18^e eeuw door verschillende landmeters in kaart is gebracht. De foto toont de situatie in 1971.

Het Selwerderdiepje bij de Mude in 2006: de oude Hunze ligt diep tussen hoge walkanten. Hier heerst een 'kunstmatige eb'.

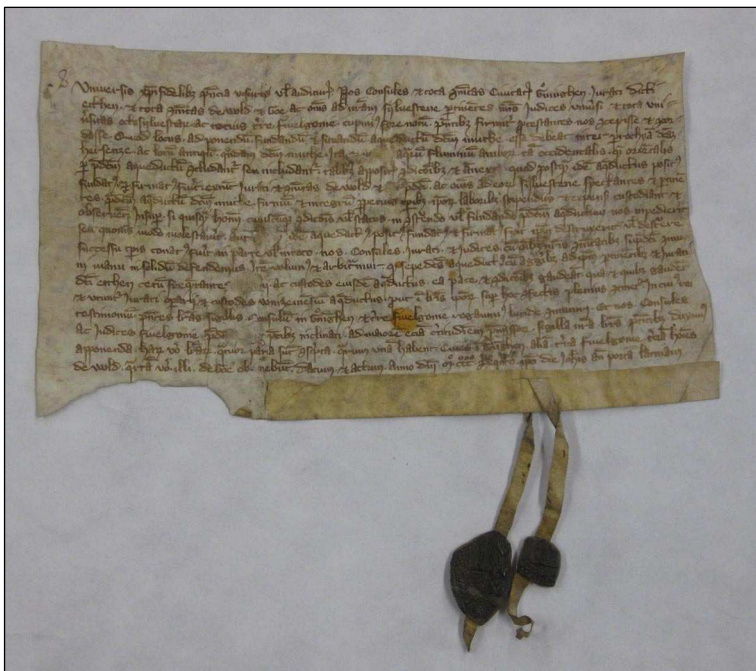

Het Selwerderdiepje bij de Mude in 2012, na de verhoging van de waterstand door het Groninger Landschap. Nu is er sprake van een 'kunstmatige vloed'.

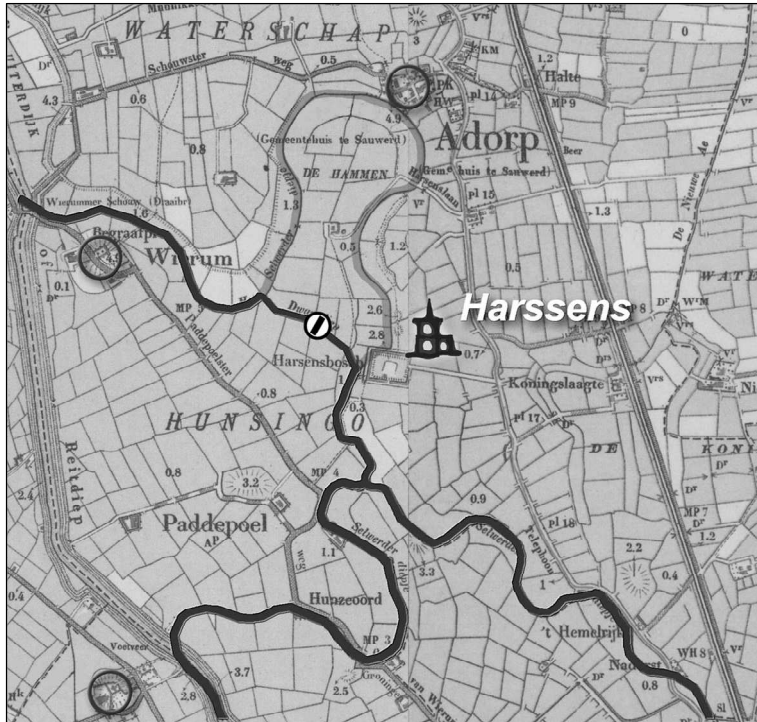
Planken van de zuidelijke zijl in Redwolde (1332)

Later in de jaren 30 van de 14e eeuw blijken er ernstige politieke problemen te zijn tussen de stad Groningen en haar burenen. In 1338 slaagt een college van arbiters erin de strijdende partijen tot vrede te brengen. De Ommelander landschappen blijken aan het langste einde te trekken. De verhoudingen zijn zo sterk verbeterd, dat de 'Friese Zeelanden' in 1361 de stad Groningen zelfs als hun centrale plaats erkennen.

Groningen, Wold en Go, de Acht Zijlvesten en Fivelgo maken afspraken voor nieuwe zijlen bij Harssens (1365)

De verzoening tussen de abt van Aduard enerzijds en de 'woldsaten' anderzijds heeft de weg vrijgemaakt voor de bouw van een nieuw kunstwerk bij Harssens. De belanghebbenden maakten daarover nadere afspraken, die zijn vastgelegd in een akte van 6 mei 1365.

Zeesluizen bij Harssens (1365)

Aan de overeenkomst die Wold en Go, de Acht Zijlvesten en Groningen in 1365 sloten, vallen twee bijzonderheden op: de brede basis ervan (alle betrokkenen, Ommelanders, stadgers en het Gorecht doen mee), en het feit dat de nieuwe zijlen *beide* rivieren (Oosterdiep en Westerdiep) moeten afsluiten.

Volgens Siemens werd de sluis gelegd op land van Aduard, dat volgens de gemaakte afspraken ook voor de uitvoering van het project zou zorgen.

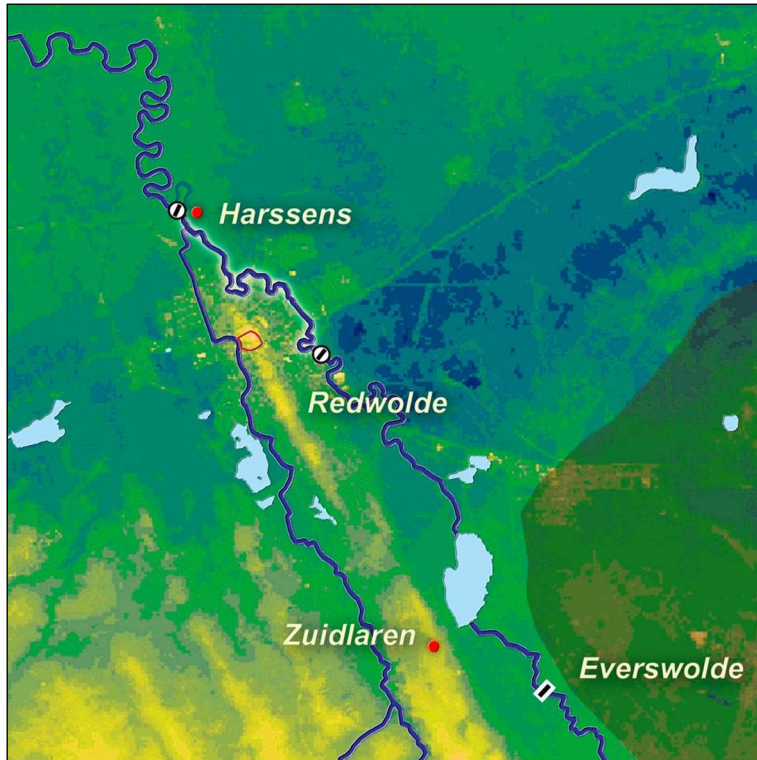
Aduard deed mee op grond van een in 1364 door burgemeesters en raad van Groningen gegeven interpretatie van de strekking van de uitspraak die scheidsrechters in 1285 hadden gedaan. Toen werd bepaald dat Aduard – door de veenexploitatie ten oosten van Zuidlaren veroorzaker van de snellere aanvoer van water via de Hunze – mede verantwoordelijk was voor de waterhuishouding van de benedenstrooms gelegen kerspelen.

Het weren van de vloed moest ruimte scheppen voor de afwatering van het binnenland. Dat is de gedachte achter de waterstaatkundige werken die we hebben bekeken, te beginnen met het sluisplan bij Schilligeham (1323).

Wanneer de zeesluizen bij Harssens bij opkomend water dichtgingen, zo was de gedachte, bleef het water in de bedding daarboven op laagwater-peil. Dat betekende voor alle bovengelegen landerijen dat er eigen water geloosd kon worden, mits er vanuit Drenthe niet teveel werd aangevoerd. Dat laatste kon men voorkomen door middel van de Knipe bij Zuidlaarderveen.

Bovendien gold wellicht nog de regeling van 1332 en werden gedurende één etmaal per week de ebzijlen bij Redwolde gesloten, zodat de Hunzebedding vanaf die plek tot aan Harssens kon dienen als spuiboezem.

Middelbert en Engelbert spuien even beneden de Gronenburg.

De situatie na 1365

Het is evenwel de vraag of deze onderneming veel succes heeft gehad. Over de sluisen bij Harssens vernemen we later niets meer. In elk geval bracht het sluisenplan van 1365 onvoldoende verbetering voor Engelbert en Middelbert. Deze laaggelegen kerspelen bleven last houden van het Drentse water en wendden zich tot hun oostelijke burens.

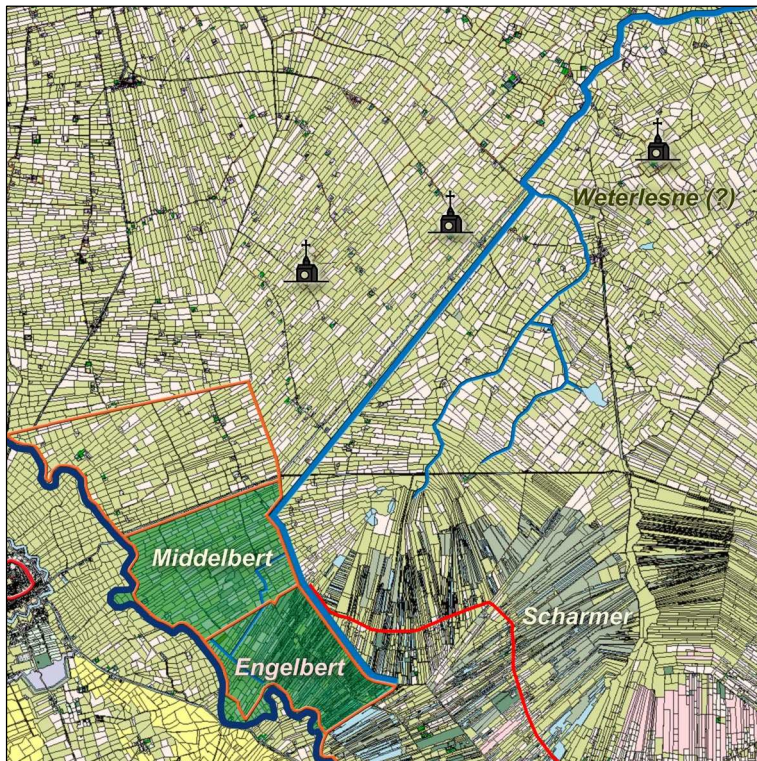
1370: Middelbert en Engelbert houden de Hunze voor gezien

Het gevolg was dat de beide kerspelen werden 'ingelaten' in het Scharmer Zijlvest, een van de drie zijlvesten die samen het Zijlvest der Drie Delfzijlen vormden.

GrA T708-498 (A): Akte waarbij de kerspelen Middelbert en Engelbert worden opgenomen in het zijlvest der Drie Delfzijlen.

GrA T708-62 (B): Akte waarbij de kerspelen Middelbert en Engelbert worden opgenomen in het zijlvest der Drie Delfzijlen.

Regest 6: De rechters 'Trium Aqueductuum in Delsilum' verklaren in overleg met de abten van Werum en Bure de kerspelen Midelbergh en Egnebergh in hun zijlvest op te nemen, onder vaststelling van een aantal bepalingen over verschillende waterlopen en dijken, waaronder de waterloop Burgh en de dijken Omerke en Edikan.

De afwatering van Middelbert en Engelbert (1370)

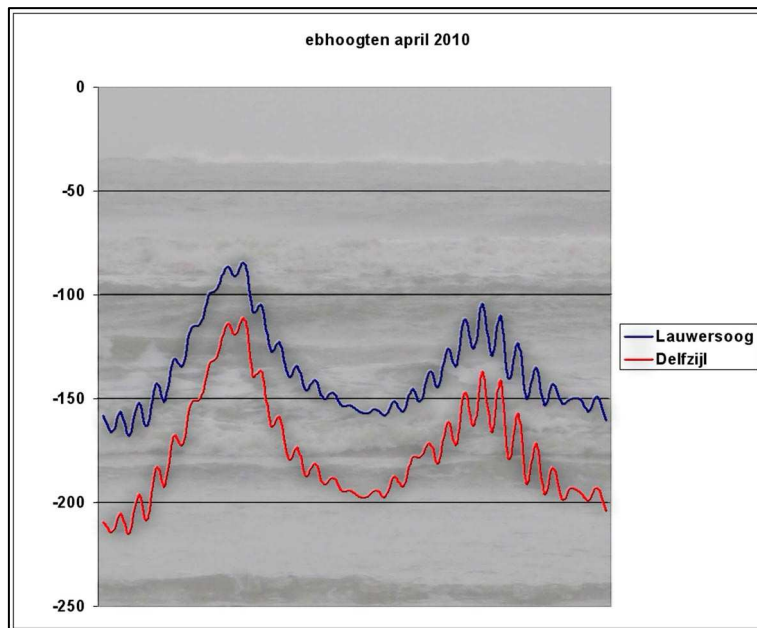
Volgens de akten moest het water van de beide Drenterwolder dorpen bij de 'Stertebolabalka' het gebied van Scharmer binnenkomen en moesten de Drenterwolders de watergang tot aan 'Hoytekemahem' onderhouden. We weten niet waar zich de Stertebolabalka bevond. Mogelijk moeten we Hoytekemahem bij Hinckemahorn zoeken. De Drenterwolders moesten vanaf Stertebolabalka tot aan die plaats zelf voor het schoonhouden van de watergang (de Borgsloot?) zorgen. Bij Hinckemahorn sloot de Borgsloot aan op de Buurster Zuidwending, die naar het noordoosten liep, evenwijdig aan de Grasdijk. Deze watergang kwam ten oosten van Ten Boer uit in het Lustige Maar, dat water vanuit de moerassen ten noorden van Scharmer afvoerde.

Volgens Driessen was het Lustige Maar de *Weterlesne* die in de oorkonde genoemd wordt. Vanaf die plek (bij Oosterdijkshorn) liep het naar Ten Post en kwam dan bij Winneweer in de Delf.

De Ulger Zuidwending of kortweg Olger is de kerspelscheiding tussen Middelbert en Engelbert. Mogelijk werd rond 1370 gewerkt aan een nieuwe verbinding tussen Groningen en Duurswold. Deze liep vanaf de stad via Oosterhoogebrug naar Hinckemahorn. We weten uit 16e eeuwse bronnen dat Groningen herhaaldelijk bezig was met het verbeteren van de weg die 'Hinckemahorn' heet.

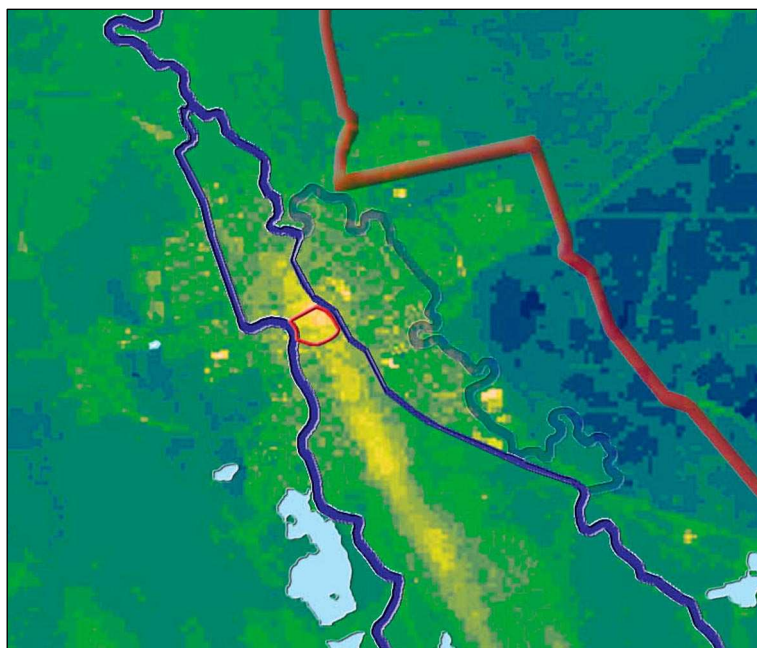
Door de inlating in het Scharmerzijlvest konden Middelbert en Engelbert profiteren van het feit dat de eb aan de Eems een halve meter lager afloopt dan aan de monding van de Hunze in de Lauwerszee.

Middelbert en Engelbert werden na hun inlating in het Scharmer Zijlvest beschermd door de Acht Zijlvesten en Fivelgo. Maar deze eisten wel dat de Drenterwolders hun dijken goed op orde hielden.

Ebhoogten te Lauwersoog en Delfzijl

Rond 1400 kwam er een verdere verbetering in de situatie voor Engelbert en Middelbert doordat de Hunze naar de stad werd afgeleid. Volgens Gerrit Overdiep is het Schuitendiep aan het eind van de 14e eeuw gegraven. De toenmalige politieke situatie lijkt daarvoor geschikt. In 1392 had het stadsbestuur de regie over het Gorecht van het Utrechtse domkapittel overgenomen. Dat betekent dat het vanaf dat jaar in de gelegenheid was om het initiatief voor een dergelijk project te nemen en de uitvoering ervan aan de ingezetenen van het Gorecht op te dragen.

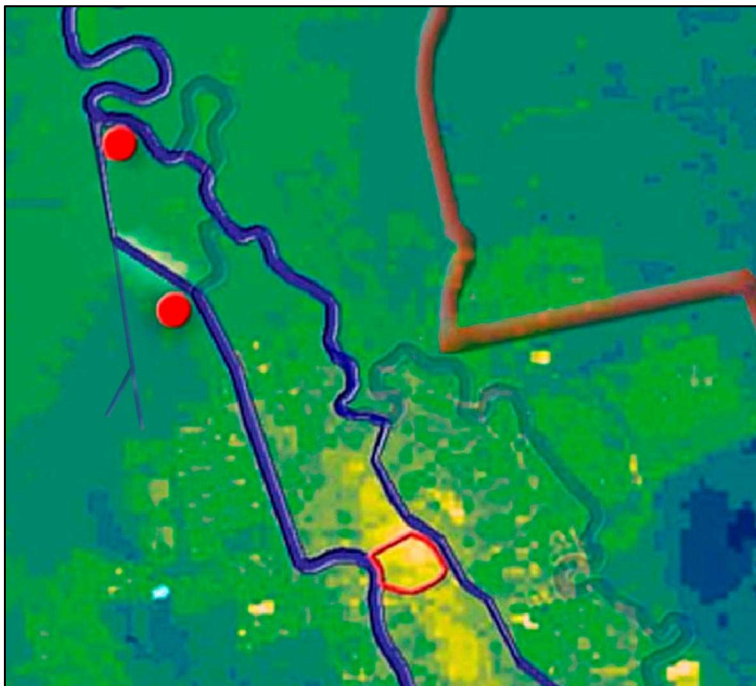

De Hunze omgeleid via Schuitendiep en Selwerderdiep

Er is maar één schriftelijke bron die het bestaan van het Schuitendiep rond 1400 lijkt aan te tonen. Wanneer de kroniekschrijver Johan van Lemego beschrijft hoe bisschop Frederik van Blankenheim, ontevreden over het verkanselen van de Utrechtse rechten door het domkapittel, in het jaar 1401 de stad Groningen belegerde, vertelt hij dat de bisschop zijn kanonnen op de Kempkensberg opstelde en ten noorden daarvan een droge gracht liet graven ‘...in oostelijke richting naar beneden tot aan een stromende waterloop, die uit het Helperhamrik kwam’. Welke andere ‘stromende waterloop’ zou Van Lemego hier kunnen bedoelen dan de omgelegde Hunze?

Omstreeks 1400 werd ook een andere belangrijke stap gezet met betrekking tot de afvoer van het Drentse water.

Door het graven een enkele honderden meters lang kanaaltje ten oosten van Dorkwerd leidde men het water van de Drentse A naar een watergang die omstreeks 1360 vanaf Dorkwerd naar Wierum was gegraven. Hierdoor hoeft deze rivier niet langer de hobbel van de Hoge Paddepoel te nemen. Bovendien betekende deze ingreep een belangrijke verbetering voor de Groninger schippers.

Kanaalvak Kolde Ovent-
Platvoetshuis

De aanleg van dit kanaalvak bevorderde de afstroom van Westerdiep én Oosterdiep. Het water van de A (Westerdiep) hoefde nu niet meer over de Hoge Paddepoel. Over deze ingreep valt veel meer te vertellen, want hij was alleen mogelijk doordat voor het Drentse water ten westen van de Hondsrug een definitieve oplossing was gevonden door de aanleg van het Aduarderdiep.

Over deze ingrijpende verbetering van de loop van de A is geen documentatie bewaard gebleven. Ik heb haar gereconstrueerd op grond van het feit dat in 1360 een nieuwe zijl bij Wierum is gelegd ter verbetering van de afwatering van het ten westen van de Hondsrug gelegen laagland. Daarvoor is rond 1400 een veel betere oplossing gerealiseerd door het graven van het Aduarderdiep en het leggen van de Aduardersijl ten noorden van Feerwerd. Hierdoor kwam de in 1360 gegraven watergang tussen Dorkwerd en Wierum vrij voor het afvoeren van de Drentse A.

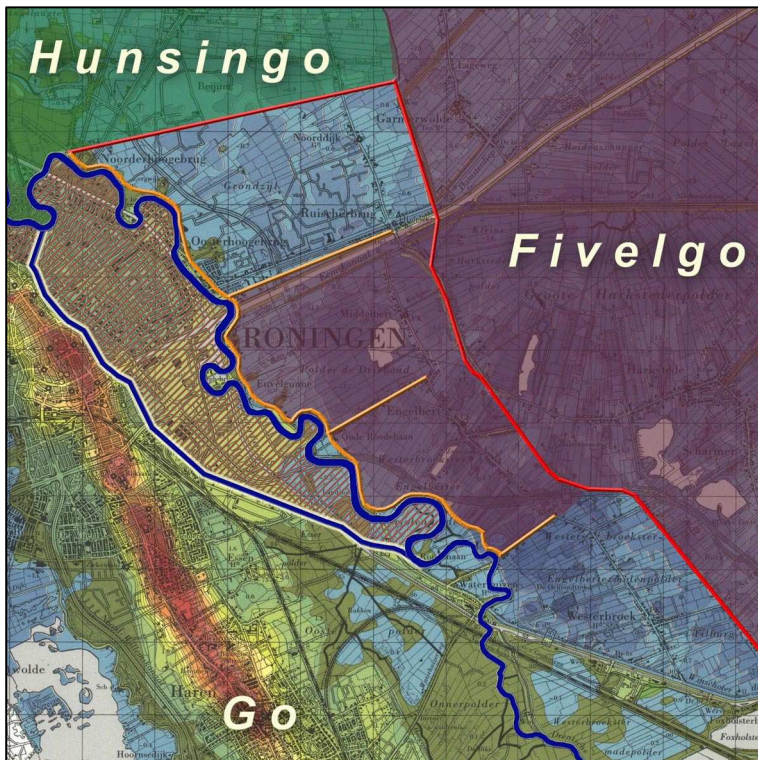

'Kolde Ovent' bij Dorkwerd met het omstreeks 1400 gegraven kanaalvak.

Het Reitdiepvak tussen Platvoetshuis en Wierumerschouw

Dit hier afgebeelde kanaalvak is rond 1360 gegraven als afwateringskanaal voor Liewerderwolde.

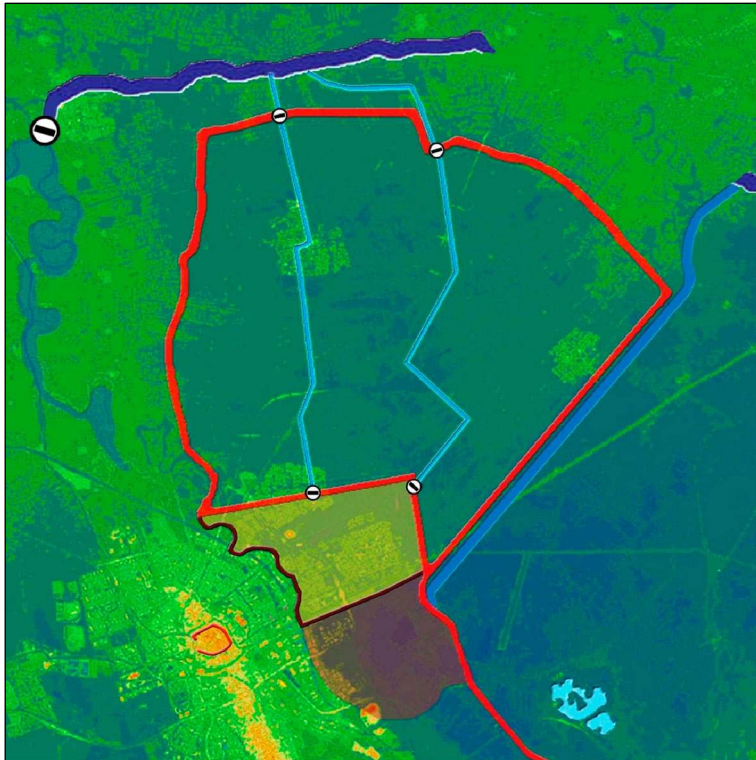

Noorddijk lost nog op de Hunze

Het water van de Hunze moest nog wel over de Hoge Paddepoel heen. Daardoor was de afvoercapaciteit van de rivier te gering.

Na de inlating van Middelbert en Engelbert in het Scharmer Zijlvest (1370) konden deze dorpen hun eigen water beter kwijt, maar ze werden nog wel bedreigd door de Hunze. Daaraan was omstreeks 1400 een einde gekomen door de omlegging van de Hunze Noorddijk bleef voor zijn afwatering aangewezen op de Hunzebedding.

Op het plaatje is goed te zien dat dit gebied nu opgesloten ligt. Het moest afwateren boven de plaats – bij de Borgham – waar het via het Schuitediep en Selwerderdiep omgeleide Hunzewater weer in de oude rivierbedding kwam.

Noorddijk wijkt uit naar Winsum

In 1408 kwam aan die situatie een einde. In dat jaar stond het Winsumerzijlvest het kerspel Noorddijk toe om in hun zijlvest af te wateren.

De Noorddijksters moesten twee zijlen maken, een bij het Abbemaar door de Borg en een bij de sloot die ‘Zuydtwoldema’ heet, door de Beijumer Zuidwending heen. Het Noorddijkster water liep naar de Kardingerzijl en de Bedumerzijl.

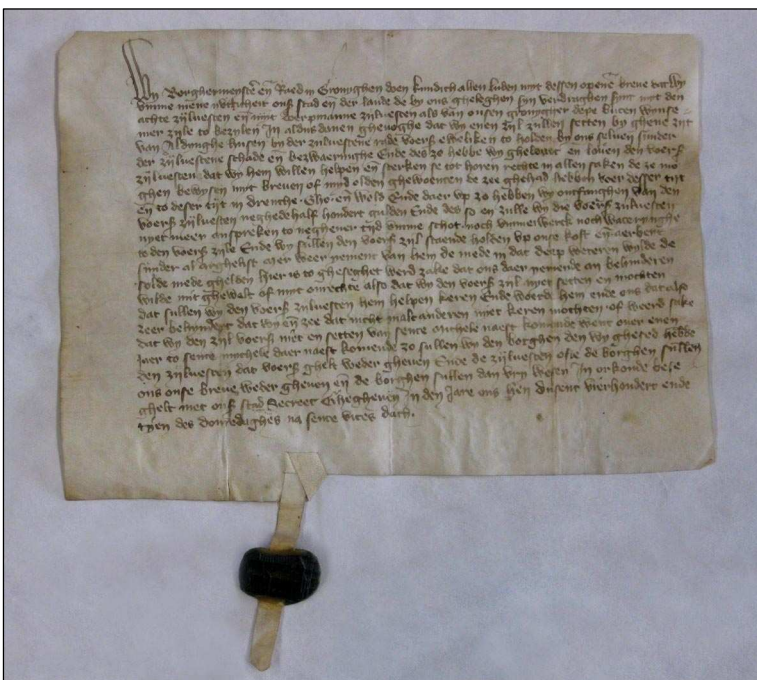
Toen Engelbert en Middelbert in 1370 naar het Scharmerzijlvest gingen, moesten ze hun Edikan en Ommerke onderhouden. Iets dergelijks gebeurde ook nu. Ofschoon de Hunze al was omgelegd, beschouwden de Winsumer zijlvesten de Oosterdiepsdijken toch als een risico. Ze wilden in elk geval het Drentse water buiten houden. Daarom werden de Noorddijksters verplicht om de oostelijke Hunzedijk van de Sint Walfridusbrug tot aan de Wyrkeszuidwending (de kerspelscheiding met Middelbert, de huidige Woldweg) in goede staat houden en de Wyrkeszuidwending zelf tot aan de Borg.

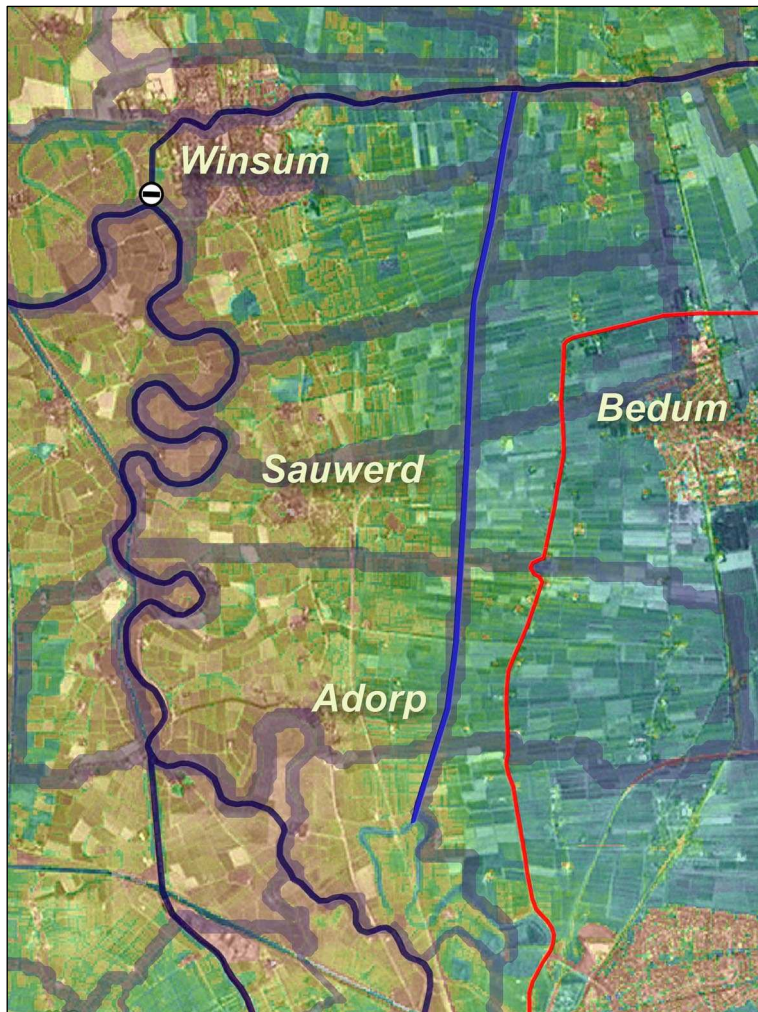
Abbemaar
 Rechts bevindt zich tegenwoordig
 een gemaaltje dat water opmaalt
 naar de Borgsloot boven de Rollen:
 de omgekeerde wereld!
 Het Abbemaar wordt op de
 topografische kaart als Het
 Geweijde aangeduid.

Borgsloot boven de Rollen

Afspraken voor een nieuwe
 afwatering voor het lage land
 tussen Ubbega en de Wolddijk
 (akte van 19 juni 1410; GrA T708-
 522 regist nr. 9)

De afwatering van het laagland tussen Ubbega en Wolddijk vóór 1410

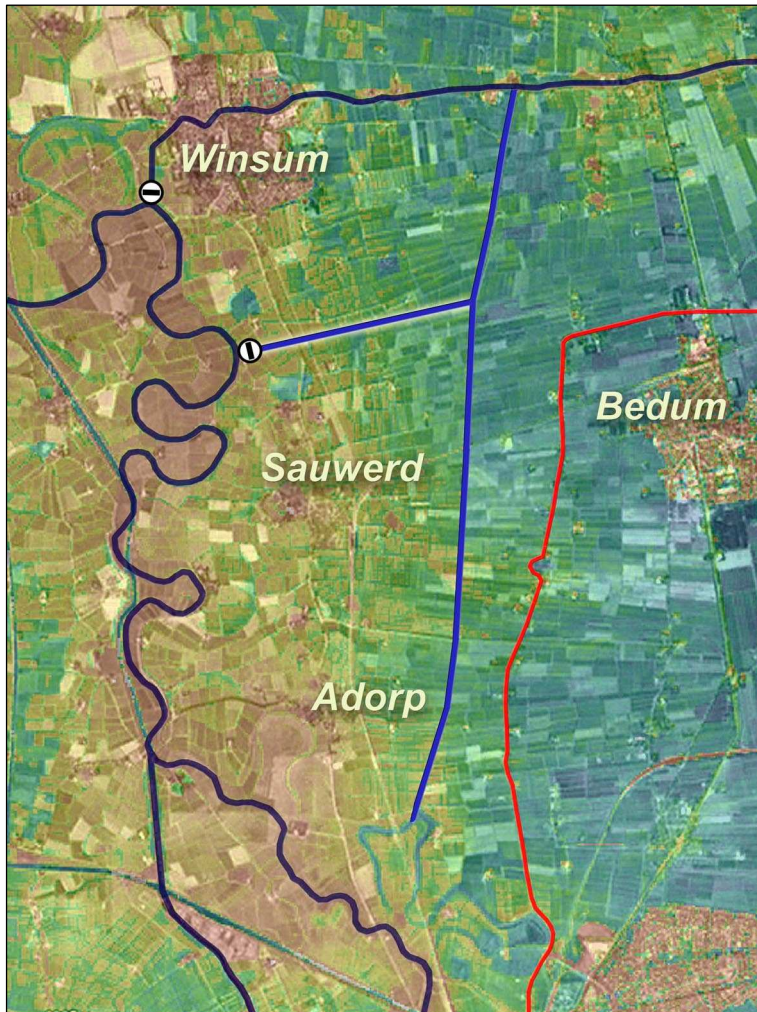
Van 19 juni 1410 dateert een akte over de bouw van de Wetsingerzijk. Het gaat daarbij niet om Drents water, noch over landerijen die door het Drentse water worden opgesloten. Ik bespreek het stuk toch, omdat het ook hier gaat om landerijen die opgesloten zijn geraakt (tussen Ubbega en de Wolddijk) en omdat de Acht Zijlvesten, de oude partners in de strijd tegen het Drentse water, tot de belanghebbenden behoren.

Daarbij komt dat dit project de veranderde positie van de stad Groningen illustreert.

Verder betreft het stuk de bouw van de Wetsingerzijk. Degenen die het fietspad langs het Reitdiep kennen, weten dat de Wetsingerzijk er slecht aan toe is en dat hij herbouwd wordt.

De sluis die we tegenwoordig als de Wetsingerzijk kennen ligt echter niet bij Wetsinge, maar bij Sauwerd! Het verhaal dat dit vreemde feit verklaart begint in 1410 met deze overeenkomst.

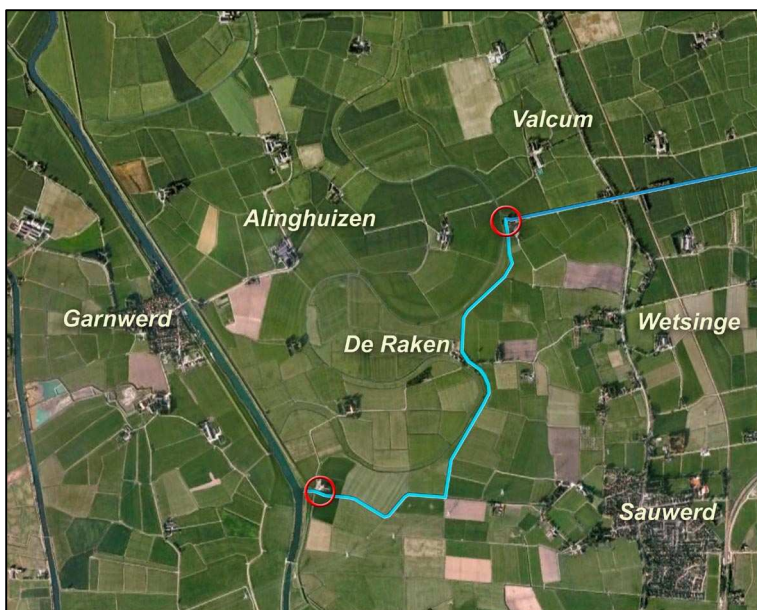
De kerspelen Bedum, Noord- en Zuidwolde strekken zich uit tot over de Wolddijk. Ten oosten van de Olde AE liggen van noord naar zuid Onderwierum, Westerdijkshorn, Bedum, Noordwolde en Zuidwolde, ten westen ervan Winsum, Bellingeweer, Wetsinge, Sauwerd, Adorp, Harssens.

De afwatering van het laagland tussen Ubbega en Wolddijk na 1410

Rond 1400 was het wateraanbod dat door de Deel/Winsumerdiep moest worden afgevoerd zo groot geworden, dat het lage land tussen de Wolddijk en Ubbega zijn water niet meer langs die weg kwijt kon.

Daarom helpt Groningen met het plaatsen van een zijl naar 'hun diep', zodat ze geen gebruik meer hoeven te maken van de Winsumerzijl. Dit is het begin van de Wetsingerzijl.

Oude en nieuwe Wetsingerzijl

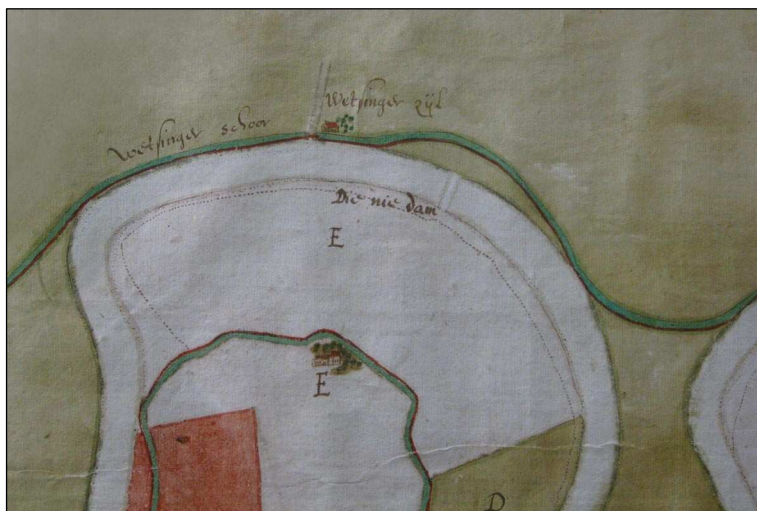
Met 'hun diep' bedoelden de Groningers de gezamenlijke benedenloop van A en Hunze, de stroom die we nu Reitdiep noemen. Ze beschouwden deze waterweg, hun belangrijkste verbinding was met de zee, blijkbaar als hun eigendom.

Nadat in 1629 het rechte stuk van het Reitdiep bij Garnwerd was gegraven, hield de oude, kronkelende bedding van de Hunze op rivierwater te voeren en verloor de middeleeuwse Wetsingerzijl zijn functie. Om het water van het oostelijke deel van Ubbega toch op het Reitdiep te kunnen afvoeren, werd het langs de afgesneden kronkels van de Hunze naar het Sauwerdermaar geleid, dat uitkwam op de plek waar het rechte gedeelte van het Reitdiep begon.

De situering van de middeleeuwse Wetsingerzijl (bovenste cirkel) en de sluis die tegenwoordig als de Wetsingerzijl bekend staat (onderste cirkel). Met een lichtblauwe lijn is de route gemarkeerd waarlangs het water van het Wetsingerzijlvest vanaf het begin van de zeventiende eeuw het Reitdiep bereikte.

Op de plek van de keerdam (tussen de houten hekken) bevond zich de Wetsingerzijl van 1410

De Wetsingerzijl op de kaart van Coucheron

Detail van een door de ingenieur Antoni Coucheron in 1630 getekende kaart van de landerijen ten oosten van het gekanaliseerde Reitdiep, berustend in het archief van de Staten van Stad en Lande (GrA T817-1243).

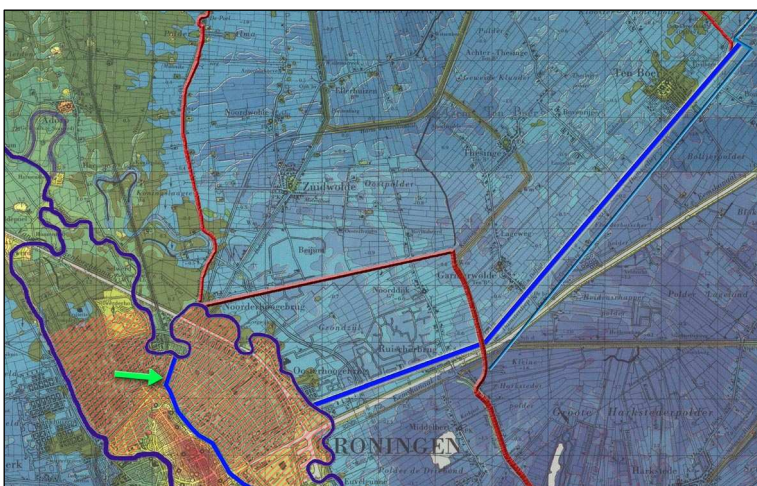

Bij De Raken ten westen van Wetsinge

Links op de foto de watergang die het water van het Wetsingermaar naar het Sauwerdermaar voerde; rechts de oude bedding van de Hunze. De foto is in zuidelijke richting genomen.

De Wetsingerzijl in 2010

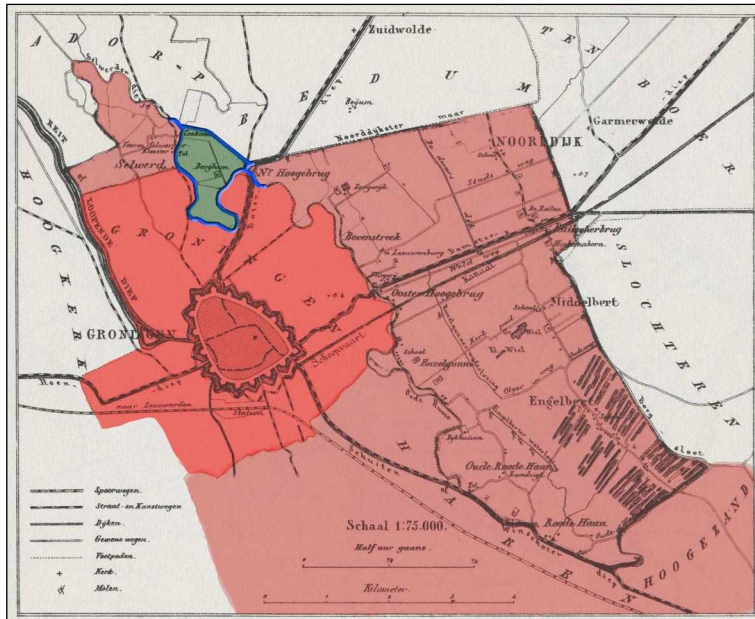
Het Damsterdiep gegraven (1424)

De omlegging van de Hunze had voor de Groninger stadshamrikken geen voordeel opgeleverd. Integendeel, deze konden door deze ingreep hun water minder goed kwijt.

Om die reden volgde het Groninger Oosterhamrik in 1424 het voorbeeld van Middelbert en Engelbert en kreeg toegang tot het Scharmerzylvest.

Op grond van de inlatingsakte van het Oosterhamrik in 1424 moesten de Groningers een nieuwe watergang graven van Oosterhoogebrug naar het Lustige Maar (Damsterdiep). Dit laatste heeft vèrstrekkende politieke gevolgen gehad, want het bracht het Eemsgebied binnen het bereik van de Groninger kooplieden en schippers. Dit leidde tot conflicten met Hamburg, de uitbreiding van het stapelrecht naar Fivelgo en, uiteindelijk, de onderwerping van de beide Oldambten.

In 1434 volgt het Westerhamrik het voorbeeld van het Oosterhamrik. Daartoe moest een afsluitbare grondzyl onder het Selwerderdiep worden gelegd (bij de groene pijl).

De Borgham opgesloten

We zijn hiermee aan het einde van het overzicht van alle gebieden die in de loop der tijd een andere uitweg hebben moeten zoeken.

Het laatste gebiedje dat te bespreken valt is de Borgham. Dit stukje land was onderdeel van het kerspel Zuidwolde, maar daarvan afgesneden door het Nieuwe Gat. Zoals we zagen werd het later bij de gemeente Noorddijk gevoegd en vormde het de verbindingsschakel tussen Selwerd en het noordelijke deel van het oude Drenterwolde (Noorddijk, Middelbert en Engelbert).

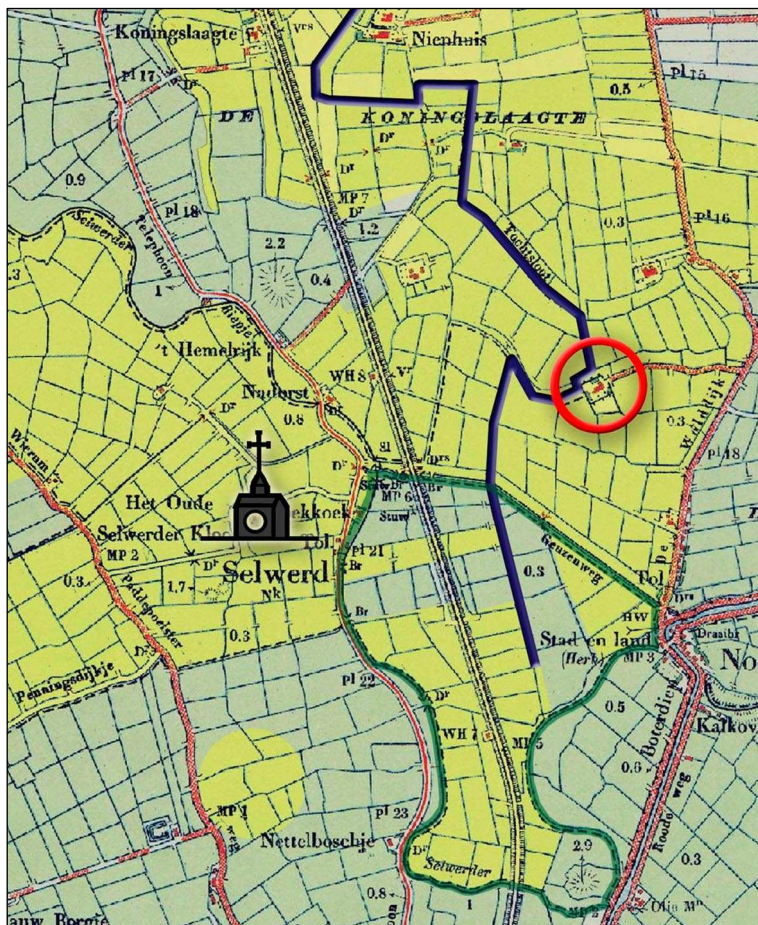
In 1454 werd een regeling getroffen voor de afwatering van dit stukje land.

Julianus, proost te Usquert en pastoor te Bedum, overman, Johannes Wicheringe, proost in Humsterland, Evert Jarges, proost te Farmsum, Hendrick Baroldes en Otto ter Hanzou, burgemeesters van Groningen, gekozen scheidsrechters in het geschil tussen het zijlvest en de zijlrechters van Wetsingerzyl, enerzijds, en de abt en het convent van Selwerd, Roelof van Ummen, Geert Lewe en de kinderen van zijn broer anderzijds, inzake Cortingland en het overige land in de Ham ten oosten van het Groninger Oosterdiep, verklaren dat ze het geschil tot een einde hebben gebracht in dier voege, dat abt en convent van Selwerd, Roelof van Ummen, Geert Lewe en zijn neven zijlschot zullen betalen voor de Wetsingerzyl en vrijgesteld worden van andere bedragen, dat Cortingland en het land in de Ham (Borgham) vrij zullen uitwateren op de Wetsingerzyl via de Oude Ae bij de Wolddijk, en dat de zijlrechters ook de dijken van deze landerijen zullen schouwen.

Wylharius prouest van vsquart ende tureet toe Bedū ouerman Johannes
 Wicherinck prouest van vmmers dextor doctor Luert Jacichs prouest vā fermish
 Henrich barolbes en Otto ter haanou bozghermeyster in groeninge ghetwē soens-
 lud en seghellude In der schelinge gheresen tusschen der zyluestene en zyluer-
 ters van wetsinge zyl an die eenne zyd Ende den Abt en conuente toe zelwert
 Roelof van vmmen Gheert lewe en syns broeders kindere als vā aertingelant
 mitten anderen lande ghelegghen in ten ham op die oester zyde van oesteren groening

diep op die ander zyde van weghe des zylschottes van roue en ander schelinge daer vā
 gheresen voer desen daghe op ons ghegheuen en by ons gheleue by poent toe recht
 te ofte toe vruurscape wy bekennē en betuyghen myt desen opene breue en doen lō
 dych allen luden dat wy dese schelinge en tynghen voersch hebi ghe eyndet En dese
 voersch vrenteliken ghescheyden In aldus dāne forme en manere dat die Abt en conue
 van Selwert en oic naacomelingen Roelof vā vmmē en Gheert lewe en syns bro
 ders kindere en hoer erfghē soelen in toecomenden tijden betalen dat zylschott toe
 wetsinge zyl ghelyck die andere landen In der voersch zyluestene gras grasen gheleue
 ajeer van allen werke toe den voersch zyluestene sullen dese voersch partten van de voersch
 lande wegghen onbelastet wesen toe ewighen daghen des soe sal aertingelant myt
 den anderen lande in den ham voersch eene vrie wateringe hebi toe wetsinge zyl by de
 wolk dyck In der olier ee onbestraffer vā der voersch zylueste Als sie toe desen daghen
 toe ghesat hebi toe ewighē daghen sonder argheliste En des soe moghē die zylrechtters
 voersch schouwen den dyck om dese voersch lande ghelyck andere dyckē nae inholtē der
 zyluestene breue en hie mede sullen dese beyde partten ghescheyden wesen van deser
 schelinge voersch toe ewighen daghe alle argheliste aff Dese wonse wetsprake is ghe-
 schē in Dunne walburge kerke bynnē Groeninghē in teghenwoerdichert beyde
 partte voersch welke wetsprake beyde partte voersch hebi aughenome toe holden on-
 bestraffer In ockunde hebbe wy ouerman en soenslud voersch onse zeghel an desen
 bues ghehanghen Ghegē in den iaer ons heren duisent vierhonder en vier ende
 vyftich des maendages nae Dunne aertten in den wynter.

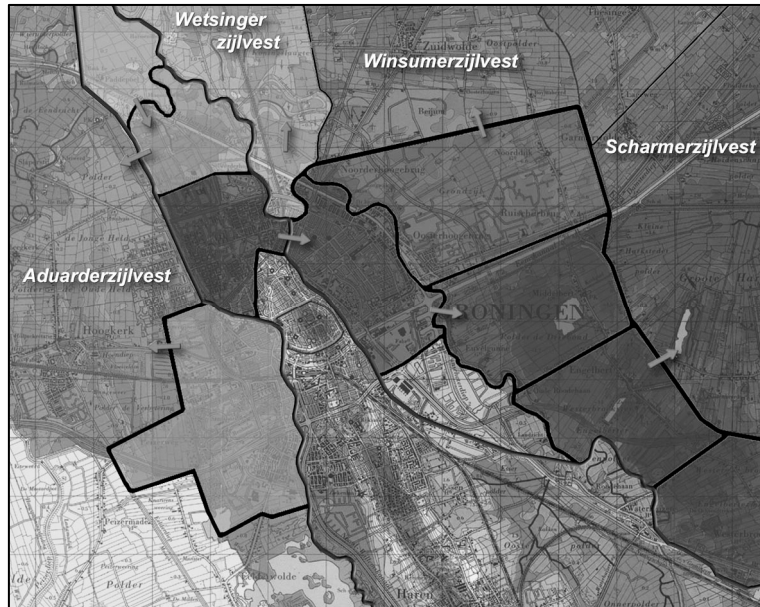
Een regeling voor de Borgham (18 november 1454; Cartularium Selwerd, GrA T172-20 fol. 2v)

Afwatering van de Borgham (1454; het landbezit van Selwerd is aangegeven met een gele kleur)

Een groot deel van het land in de Borgham was in 1594 eigendom van het klooster Selwerd. Lang is de regeling van 1454 niet van kracht geweest. Rond 1470 werd de Hunze op de noordoosthoek van Groningen met het Hoornsediep verenigd. Daardoor hield het Selwerderdiep op Hunzewater af te voeren en kon deze watergang gebruikt worden voor de afvoer van het lokale water.

De Borgham kreeg toen aansluiting bij Selwerd, de Paddepoel en Wierum.

Alle kanten op

Al met al is een vreemde situatie ontstaan. Hunze en A stromen ter weerszijden van de Hondsrug naar het noorden, maar geen van de aanliggende landerijen watert op die rivieren af. De onderdelen van de Groningse prefectuur hebben zich bij verschillende zijlvestenijen aangesloten.

Middelbert en Engelbert wateren sinds 1370 af op het Scharmerzijlvest.

Noorddijk heeft zich in 1408 aangesloten bij het Winsumerzijlvest.

‘Westerdijk’ (het stadsgebied ten westen van de Drentse A) behoort sinds 1422 met Liewerderwolde bij het Aduarderzijlvest.

Het Oosterhamrik wordt in 1424 ingelaten in het Scharmerzijlvest.

Het Westerhamrik sluit zich via het Oosterhamrik aan bij het Scharmerzijlvest (1434).

Selwerd sluit zich in 1435 aan bij het Aduarderzijlvest.

Wierum is geen onderdeel van de prefectuur, maar kreeg in 1435 toestemming om via Selwerd op het Aduarderzijlvest te lozen. Later maakt het deel uit van het

Wetsingerzijlvest. De Borgham, ook geen onderdeel van de prefectuur, werd in 1454 toegestaan uit te wateren op de Wetsingerzijl.

Ook Westerbroek en Kropswolde lozen op het Scharmerzijlvest.

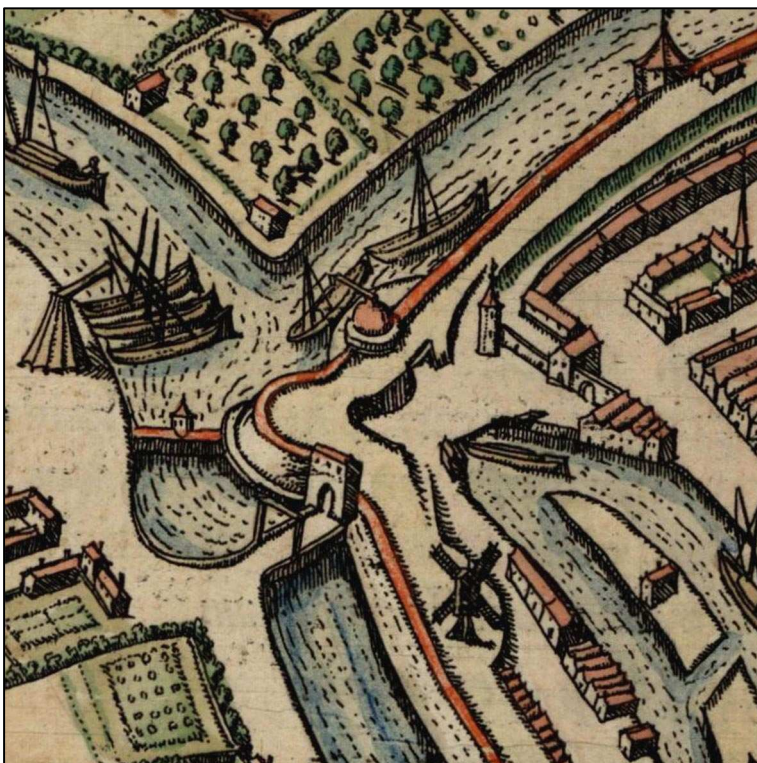
Nu alle aanliggende landen elders uitwateren, is er geen dringende behoefte meer aan zeeverende sluizen in A en Hunze.

Zoals we zagen is rond 1400 – na het graven van het Aduarderdiep – het water van de Drentse A via Dorkwerd, dat wil zeggen: buitenom de Hoge Paddepoel, noordwaarts afgeleid. Maar de Hunze moest nog wel over deze drempel heen, met het gevolg dat het Drentse water voor overlast bleef zorgen. Dit probleem werd pas in 1470 verholpen, doordat het Hunzewater vanaf de noordoosthoek van de stad via de noordelijke stadsgracht naar het westen werd gebracht.

Deze ingreep vond plaats in het kader van de modernisering van de stedelijke vestingwerken. Deze was noodzakelijk geworden vanwege de dreiging die uitging van de Bourgondische hertog Karel de Stoute. Van hem was bekend dat hij ook het 'heerloze' Friesland, inclusief Stad en Ommelanden, bij zijn gebied wilde voegen. De Groningers, en ook de Ommelanders, was er veel aan gelegen om hun 'Friese Vrijheid' te verdedigen.

De 'twe staddepen' met elkaar verbonden

De Kranetoren bij de 'twe staddepen' rond 1575

Het bolwerk op dit plaatje dateert van lang na 1470. Maar de Kranetoren is wel gebouwd ten tijde van de modernisering van de vestingwerken in 1470-1471.

Hoek van Ameland

De Grote Spilsluizen in het Schuitendiep dateren van 1673, bij de Visserbrug werden toen de Kleine Spilsluizen geplaatst. Ze functioneerden tot 1877, toen bij Zoutkamp een zeeerende sluis werd gebouwd.

Het Eemskanaal is gegraven tussen 1866 en 1876. Het voert nu alle water van Hunze en Drentse A naar de Eems af.

Het Peizerdiep-gebied blijft via het Aduarderdiep afwateren op de benedenloop van het Reitdiep en het Lauwersmeer.

Correcties aan het Reitdiep:

1624: rechtekken van de Swalve (ten noorden van Oldehove)

1629: afsnijding van de Garnwerder Raken

1660-1661: afsnijding kronkel bij Hekkum.